

Les crisis de subsistències i el pagament en espècies de l'obra d'art al segle XVII al Pirineu (*)

Con sus manos [...] romperán sin razón las estatuas de mármol de la belleza, tan queridas por mi, destruirán mis bosques de laurel, para plantar patatas en ellos"

Charles Baudelaire, Lutèce, p. 113

A Antoni Llagostera, per ser-hi quan cal.

Prefaci

A causa de les crisis de subsistències i la pesta, al segle XVII a ambdós costats del Pirineu, els recursos naturals ajudaren a crear infinitat de confraries de la Mare de Déu del Roser, afavorides pel papa dominicà Pius V, que la considerà responsable de la victòria de Lepant de 1671. Els bisbes de Vic, Urgell i Elna-Perpinyà afavoriren el compliment de les disposicions del concili de Trento i imitaren la confraria creada a Santa Maria sopra Minerva de Roma, refent-se al gravat del Dürer i a les pintures més properes de Joan Pere Guardiola.

Retaule de la Mare de Déu del Roser de l'església dels sants Pere i Felu de Bruguera

Al Pirineu, la primera iniciativa fins ara coneguda la pren el poble de Bruguera (figura 1), que encarregà el 1604 un retaule de la Mare de Déu del Roser per a l'església del poble a l'escultor de Perpinyà establert a Ripoll Bernardí Serraima, el qual obrà sols la bella imatge de la Verge, davant el mancat pagament de les mans i els materials. El fill Francesc, escultor de Perpinyà, en reclamava encara el pagament l'any 1638 i aportava el testimoni del fuster escultor Antoni Mas, que l'havia ajudat i tenia taller propi al carrer de Sant Pere de Ripoll i una horta al costat

Fig.1 - L'església dels sants Pere i Felu de Bruguera. Fotografia de Joan Perera

Montserrat Moli i Frigola, Il Università degli Studi di Roma "Tor Vergata", Real Academia de la Historia

Fig. 2 - L'església de Sant Jaume de Queralbs abans de la reforma. Fotografia cedida per Jaume Nieto

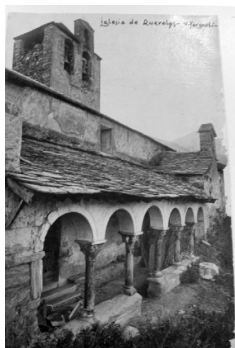

Fig. 3 - Adolf Fargnoli, atri de l'església de Sant Jaume de Queralbs. MAC. Girona

de l'Horta de l'Almoina del cenobi de Santa Maria, i un altre a Perpinyà, on morí el 1667 sent considerat el millor fuster del Rosselló.

Retaule de la Mare de Déu del Roser de l'església de Sant Jaume de Queralbs

Per superar Bruguera, l'any 1608 el rector Jaume Alguer i el moliner Joan Ribeiróls, pabordes de la confraria del Roser de Queralbs, contractaren per al gran retaule de l'església de Sant Jaume (cfr. apèndix 1), de 17,5 per 13,5 pams (figures 2 i 3) "sense las fruyteras amb quatre relleus i figures en el pedestal [...] de mig relleu" al·lusives als sants Jaume, Gil, Pere i Pau, un novell escultor deixeble de Serraïma i de Francesc i Jaume Rubió de Camarada, prop de Foix, que establiren un taller a Mojà per tenir comandes a ambdós costats del Pirineu. Acontentaren així el rector de Fustanya i beneficiat de Sant Pere de Ripoll, Pere Llopis, i escolliren el promès de la seva neboda Mariana. Es tractava de l'escultor Domènec Casamira (Santa Maria de Montgrony, 1588-Ripoll 1659) (figura 4), però com que anaven curts de diners decidiren pagar-lo amb 60 lliures i un quintar, o sigui 41,5 quilos de formatge, que havia d'anar a recollir a Queralbs. En ser el primer contracte fins ara conegut, li feren firmar unes clàusules lleonines, entre les quals que "vaja arriscos i perills de dit Casamira [...] tots los perills que poden concórrer en lo camí". Havia de fer-se la vida, quan anés a assentar-lo abans del segon diumenge de maig de 1609. Si no ho acomplia, el donarien "a fer a altre persona" per compte seu.

Notà encertadament Enric Moliné que la confraria devia funcionar des de feia molt i es podia permetre considerables despeses en formar-ne part tot el poble. Mostrava així mateix el contracte la importància dels orris i les ramades de Queralbs (figura 5), part de les quals pertanyien als Llopis de Sant Joan de Ripoll.

Fig. 5 - Unes ramades a la vall de Ribes de Freser. Fotografia cedida per Jaume Nieto

La confraria feia cantar així mateix una missa aniversari pels confreres difunts i celebrava dues festes del Roser. La primera, anomenada del Roser de Sant Jaume, era festejada el 26 de juliol, l'endemà de la festa major, i el Roser petit, el primer diumenge d'octubre amb ofici solemne i nombrosos preveres i el dia següent s'oficiava un aniversari. Pel Roser de juliol se solien repartir unes 15 dotzenes de ventalls i pel d'octubre es compraven quatre lliures de pólvora per fer focs d'artifici.

La devoció era notable i així ho féu fefaent per posar un exemple el testament d'Anna Sarro, l'esposa del pastor Jaume Coderch de Queralbs, que deixà a la confraria "unes faldilles verdes [...] altres faldilles noves, la tovallola, dues paraules y dos anells" el 14 d'agost de 1651 pel daurat del retaule.

Època del pagament del daurat del retaule de Sant Pere del santuari de Santa Maria de Montgrony (Ripoll, 10 de setembre de 1618)

Casamira s'associà des de la construcció del retaule de la Mare de Déu del Roser de Beget de 1610 amb el pintor daurador d'Olot Jaume Vilanova. Junts el 1614 restauraren l'altar de Santa Maria Magdalena de l'església de Sant Cristòfor de Cogolls a la vall d'Hostoles, on referen i pintaren les imatges de Déu pare entre la santa esmentada i Sant Cristòfol.

L'escultor convencé l'olotí per crear un taller a la vila abacial de Ripoll, on formà els propis fills Pere i Joan, i els millors artífexs locals: Pere Fexas, Francesc Valls, Ponç Germà, Joan Coll i altres pintors menys coneguts.

Tornaren a associar-se pel retaule de Sant Pere del santuari de Santa Maria de Montgrony (figura 6, cfr. apèndix 2), on la família de l'hereu de la nissaga Casamira, donada la bona posició, incorpora el 1625 al mas Casamira la peça de terra anomenada Les Damasoies, situada al costat del torrent per aprofitar-ne l'aigua, que compraren a Montserrat Campanar per 20 lliures barceloneses.

Joan Llobet Casamira i el rector de Gombrèn Bartomeu Bertran suggeriren el nom dels artistes esmentats a Joan Guitart i als obrers de l'església del santuari de Montgrony, que el 1617 contractaren Casamira per obrar un retaule dedicat a sant Pere (figura 7), que és pintat el 1618 per Jaume Vilanova i daurat en algunes parts per l'argenter d'Olot Gabriel Llombardia, que fou col·locat a l'altar esmentat pel mestre de cases Janot Lleonor de Sant Pere de Gombrèn (figura 8).

Sabem que Casamira fou pagat en espècies, no millor identificades, i Jaume Vilanova amb 60 lliures que cobrà mitjançant una mula

Fig. 6 - Santuari de Santa Maria de Montgrony. Fotografia anònima

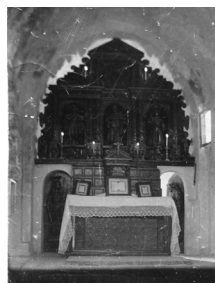

Fig. 7 - Retaule de l'església de Sant Pere d'Auira, semblant al que es féu a Montgrony. ACRI

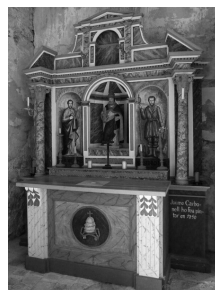

Fig. 8 - Retaule del santuari de Sant Pere de Serrallonga, obrat per Domènec Casamira, semblant al que es féu a Montgrony. Fotografia de Lluís Suriñac

Fig. 9 - Fotografia aèria de la col·legiata de Sant Pere de Ripoll. Fotografia d'N. Coma. ACRI

Fig. 10 - Retaula d'alabastre del segle XV de Santa Maria de Ripoll, pagat per la família Pinós, que era idèntic a la base del retaule de la Mare de Déu del Roser de Sant Pere de Ripoll, obrat per Domènec Casamira i daurat per Francesc Valls. Fotografia de Josep Boadas Baguer. MNAC- Girona

Fig. 13 - Jordi Lleont, relleu del retaule de la Mare de Déu del Roser de l'abadia de Santa Maria d'Arles-de-Tec. Fotografia de Montserrat Moli Frigola

Fig. 14 - Jordi Lleont, relleu del retaule de la Mare de Déu del Roser de l'abadia de Santa Maria d'Arles-de-Tec. Fotografia de Montserrat Moli Frigola

Fig. 11 -Retaule de la Mare de Déu del Roser de l'església de Sant Pere de Ceret, projectat per Joan Pere Giralt, escultor de Sant Joan les Abadesses, deixeble de Domènec Casamira. Fotografia de Montserrat Moli Frigola

Fig. 12 - Columnes, trobades l'any 2010, que ornaven el retaule de la Mare de Déu del Roser de Sant Pere de Ripoll. Fotografia de Florenci Crivillé

Fig. 15 - Domènec Casamira, escultor, i Jaume Vilanova, pintor daurador, retaule de Sant Benet de de l'abadia de Santa Maria d'Arles-de-Tec. Fotografia de Montserrat Moli Frigola

Fig. 16 – Domènec Casamira, escultor i escola; Llätzer Tramulles Major, pintor daurador (1617-1647), retaule dels sants Abdó i Senen de l'abadia de Santa Maria d'Arles-de-Tec. Fotografia de Montserrat Moli Frigola

valorada en 30 lliures i dos ases valorats cada un en 15, que li proporcionà Climent Casanova. Li devien ser molt útils per portar pintura, panells d'or i argent i aliments des de Ripoll a indrets semblants als del santuari de Santa Maria de Montgrony.

Retaule de la Mare de Déu del Roser de l'església de Sant Pere de Ripoll (Ripoll, 11 de juny de 1628- 11 de setembre de 1635)

Era tanta la devoció del Roser que a Ripoll el batlle, comerciant i pareire de llanes Tomàs Cambó féu projectar amb precedència a 1628 un retaule de la Mare de Déu del Roser a

la col·legiata de Sant Pere (figures 9 i 10) de la vila abacial (cfr. apèndix 3) i l'encarregà a l'escultor Domènec Casamira, que el projecta amb l'ajuda del fuster Miquel Vinyas, sogre del jove pintor Ponç Germà. En el mateix retaule sense falsa modèstia hi féu pintar el seu retrat, com si es tractés d'un Medicis ripollès "en lo taulo mes alt del mig [on] Nostra Senyora dona la correja a Sant Tomas apòstol, acompanyada de serafins" (figures 11 i 12). No content amb això, féu així mateix "pintar lo seu senyal a la una part del retaule i a la altre [...] las armes que estan sobre a la pedra de la tomba del mestre [Joan] Guanter" el seu soci comercial.

Es tractava d'un retaule semblant als obrats per l'escultor ripollès Jordi Lleonat (?-Salses, 1627) al retaule de la Mare de Déu del Roser de l'abadia de Sana Maria d'Arles-de-Tec, (figures 13 i 14) reproduïda pel mestre Casamira en diversos retaules (figures 15 i 16), en especial als retaules obrats a Arles-de-Tec i Vallfogona del Ripollès. Estava decorat amb deu columnes, entre les quals col·locà els quinze taulons dels Misteris del Roser, que estaran coronats per cornises, envoltant la imatge de la Mare de Déu del Roser, el bon Jesús i els serafins. El tot apar enquadrat per un marc i dos sotabancs als costats, per la família Cambó. I finalment la capella apareixeria "coronada per una cúpula blava" a imitació del cel, on esperava anar Cambó.

I malgrat que Cambó era algú a Ripoll, Casamira estava preocupat perquè sospita que no el pagava ni tan sols en espècies. Per tranquil·litzar-lo, Cambó d'acord al preu del blat establert a Sant Bartomeu del Grau li prometé fer-li un primer pagament de 16 lliures i 6 sous de blat procedent de les collites dels masos Bor de Santa Maria de Vidabona i Cambó de Sant Llorenç, que foren transportats pels seus masovers, Vicenç Serra i Pere Mir. El nostre escultor, però, no se'n refiava i per aquest motiu obligà Cambó l'11 de juny de 1628 a comprometre's a fer daurar el retaule que havia obrat al seu soci Jaume Vilanova almenys en el termini de tres anys. Vilanova, vista la incertesa, malgrat la posició acomodada de Cambó, es traslladà a treballar a Vic per poder mantenir la família amb dignitat i successivament marxà amb Casamira a Arles-de-Tec, per voluntat de l'abat de Ripoll Francesc de Sentjust de Castre, que volia portar a Ripoll artistes qualificats, actius a Barcelona i desfer-se dels novells artistes de Ripoll, que envià a la seva anterior abadia. Per afrontar les despeses del daurat, avaluades en 58 lliures, el pintor daurador de Sallent Pere Fexas, en voler substituir Vilanova, manà al germà pareire Ponç pressionar Cambó. Aquest, però, es féu l'orni, i amant de la música des de 1627 començà a pagar la música que s'interpretava els tercers diumenges després de la processó de la Minerva i les absoltes a cant d'orgue "en lo altar de la Mare de Déu del Roser que vull està fent en Sant Pere". Cambó, propietari de pastures a can Cotrina de Campelles i can Quintana de Sant Julià de Vallfogona, per pagar el daurat vengué el 19 de gener de 1628 al pagès de Vallfogona, Esteve Quintana Orris, "un bou castany ab temps de un any [i] un mulat lleto de pel negra" per 60 lliures, que cobrà el dia de la Candelera. Pensant que calia comprar pans d'or vengué el 10 de març de 1628 al mateix pagès "5 braus i 5 moltons" per 64 lliures que cobrà per l'Anunciació de la Verge i el 9 d'agost "un matxo de pel roig" per 9 ducats o sigui 10 lliures i 10 sous, amb els quals segurament acabà de pagar Casamira i encara li quedaren diners per pagar les 58 lliures del daurat del retaule i les 40 lliures que Joan

Calsan Cometa, pagès de Queralbs, pagà a Antoni Vilar, batifuller d'or de Perpinyà, pels pans d'or, més barats que els de Barcelona i que pagà amb una lletra de canvi de Galderic Buada daguer de Ripoll. Curós Cambó, per no fer curt portà a parceria el 27 de maig de 1628 dues vaques valorades en 218 lliures al mas Cotrina de Campelles, propi i encarregà al masover Joan Cotrina ocupar-se'n per 6 lliures i li comprà un rosí per 15 lliures, per si els artistes s'havien de desplaçar, en anar i venir d'Arles i de Vic. Però també per obrar peces a la Garrotxa, on Vilanova amb el pintor de Girona Joan Monlauro referen el retaule major i el de la Mare de Déu del Roser de Santa Eulàlia de Begudà el 1630. Successivament el 1632 dauraren amb Ramon Planella, pintor d'Olot, el retaule dels sants Joan Baptista, Isidre i Roc de Batet, i amb Jeroni Barilles, pintor d'Olot, pintaren i dauraren la imatge de Sant Esteve i les pilastres de l'altar major de Sant Esteve d'Olot, obrat per Casamira. Encara el 1636 conjuntament amb l'escultor Gabriel Mon referen, pintaren i dauraren una meitat del retaule major de Sant Joan les Fonts.

I malgrat la promesa de Cambó de 1628 i el memorial de 1631-32, on Pere Fexas pintor de Sallent establí les condicions per fer el daurat del retaule, el nostre mecenes no féu res i delegà en el seu soci Joan Guanter contractar el daurat del retaule amb el pintor Francesc Valls, germà dels reconeguts mestres de cases Josep i Miquel, partidaris de la creació de la Universitat de Ripoll (1675). A Valls se li demanà daurar el retaule en sis mesos, en el curs dels quals l'ajudaren a muntar i desmuntar el retaule i les imatges el fuster Anton Tutlló – sotsarrendatari de l'horta de l'Almoina del ferrer Eudald Armengol– i el serraller del cenobi de Santa Maria, Joan Vinyolas, que a la vegada actuà com a fiador del pintor gràcies a les 50 lliures que havia rebut el paborde de Palau, fra Josep de Montrodon, per feines fetes al monestir, gràcies als diners que fra Francesc de Montpalau havia cobrat en arrendar la cera del cenobi al candeler Antic Oriol.

El pintor Valls es comprometé a daurar les deu columnes i les cornises amb or, els relleus de color blau, blanc i verd i els quinze misteris del rosari de diversos colors. Daurà amb esgrafiats la imatge de la Verge, el Nen i els serafins que l'envoltaven, i pintà de color de jaspi brunyit la biga de baix del retaule i els dos sotabancs mentre la volta, emmarcada per un bell fris vegetal a la manera de Raffaello, havia de ser blava, en simbolitzar el cel. Firmà una primera àpoca de 30 lliures per poder comprar les pintures el 12 d'octubre de 1631 però no firmà l'àpoca final fins a l'11 de setembre de 1635.

Pel retaule sentien una gran devoció els músics i els artistes, en especial el pintor Ponç Germà (Ripoll, 1607-1679) que hi féu d'aprenent i possiblement hi obtingué la mestria, en ser nebot de Mariana, que havia estat apadrinada el 1584 pel notari Vicenç Vazia, comitent del retaule de Sant Josep de la mateixa església i sobretot per ser nebot de Magdalena, la majordoma de Tomàs Cambó. El "políticament incorrecte" Ponç Germà féu el 17 d'abril de 1679 una fundació de 40 lliures a la capella del Roser davant de la qual fou enterrat el 27 d'octubre del mateix any i la filla Cecília el 24 de gener de 1680. Ordenà així mateix el pagament de 7 misses baixes per la seva ànima cada any en dita capella, en coincidència amb festivitats marianes. L'esposa Helena Vinyas, atès el gran nombre d'impagaments d'obres realitzades pel marit, l'11 de novembre de 1680 reduí les celebracions a cinc en coincidència amb la Purificació, l'Anunciació, l'Assumpta al cel, la Nativitat de la Verge i la Immaculada.

Retaule major del santuari de la Mare de Déu de Núria (1642-1661)

Casimira projectà grans retaules marians des de 1642, en especial el 3 de febrer a l'església de Sant Hilari de Vidrà. Posteriorment contractà el 20 d'abril el retaule major del santuari de la Mare de Déu de Núria (cfr. apèndix 4), (figures 17-19) promogut pel governador del

Fig. 17 - Camí de Núria. Gravats del segle XVIII, cedit per Jaume Nieto

Fig. 18 - El santuari de la Mare de Déu de Núria a principis del segle XX. ACRI

Fig. 19 - Trasllat de la Mare de Déu de Núria des de l'església vella a la nova l'any 1919. ACRI

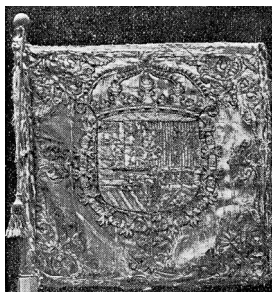

Fig. 20 - La bandera amb l'escut de Dídac de Pau de Rocabertí, comte de Pau i governador del Rosselló i la Cerdanya

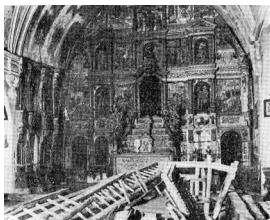

Fig. 21 - Domènec Casimira, escultor, i Ponç Germà, pintor daurador, retaule major del santuari de la Mare de Déu de Núria, abans de desmuntar-lo. Fotografia anònima

Fig. 22 - Recreació del retaule major del santuari de la Mare de Déu de Núria. Ideació de Montserrat Moli Frigola

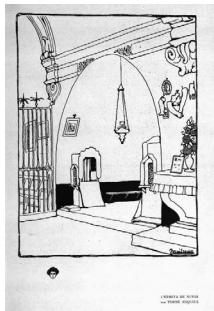

Fig. 23 - Pere Torne Esquius, dibuix de part del retaule major i del lateral del santuari de la Mare de Déu de Núria. Fotografia de la Biblioteca de Catalunya (BC)

Fig. 24 - Domènec Casimira, escultor, i Ponç Germà, pintor daurador, relleus dels evangelistes Mateu i Joan del retaule major del santuari de la Mare de Déu de Núria. Fotografia anònima

Fig. 25 - Domènec Casimira, escultor, i Ponç Germà, pintor daurador, relleus dels evangelistes Marc i Lluc del retaule major del Santuari de la Mare de Déu de Núria. Fotografia anònima

Fig. 26 - Domènec Casamira, escultor, i Ponç Germà, pintor daurador, relleu de l'Anunciació de la Verge del retaule major del santuari de la Mare de Déu de Núria. Fotografia anònima

Fig. 27 - Domènec Casamira, escultor, i Ponç Germà, pintor daurador, relleu de la Visitació de la Verge del retaule major del santuari de la Mare de Déu de Núria. Fotografia anònima

Fig. 28 - Domènec Casamira, escultor, i Ponç Germà, pintor daurador, relleu de l'Adoració dels Reis del retaule major del santuari de la Mare de Déu de Núria. Fotografia anònima

Fig. 29 - Domènec Casamira amb l'ajuda d'Antoni Cases "Diumenjó", retaule de Sant Antoni de Pàdua del santuari de la Mare de Déu de Núria (1640). Fotografia anònima

Rosselló i la Cerdanya i comte de Pau, Dídac de Rocabertí de Pau (?-Perpinyà, 1649) (figura 20) que volia convertir Núria en el seu Montserrat transfronterer. En el contracte estava representat pels cònsols de Queralbs, Gaspar Constans, Jaume Alberic, Jaume i Pere Peyroto i Guillem Vilardell, i els pabordes-administradors de Núria, Pere i Jaume Martí. Es tractava d'un retaule de grans dimensions, de 38,5 per 26 pams (figures 21-23), decorat amb una fornícula a la segona andana reservada a la talla de la Mare de Déu de Núria, sobre un sagrari decorat amb un Ecce Homo i Melquisedec amb un gerro, que s'inspirava en el del retaule major de Sant Joan de Perpinyà, ideat per Claude Perret i realitzat pel gran escultor ripollès Jordi Lleonart, amb l'ajuda d'Onofre Sala de Cervera. En el sagrari apareixia també un bell David de mig relleu en al·lusió a la música, sobre el qual s'havia de posar una custòdia, entre dos canelobres i àngels agenollats sobre núvols. Sobre el primer pedestal projectà sis mascarons, decorats amb àngels, i en els relleus proposà les imatges dels evangelistes "com si sortissin d'un ou" (figures 24 i 25), sobre les imatges dels sants Pere i Pau, imitant els relleus del retaule de la Pietat de la Seu d'Urgell.

Entre les columnes hi haurà quatre relleus, dos en la segona andana dedicats a la verge: l'Anunciació i la Visitació (figures 26 i 27), i dos a la primera, que al·ludien a l'adoració dels pastors i dels Reis (figura 28). En la primera tres àngels des d'un núvol exhibeixen una garlanda amb el lema *Gloria in excelsis* inspirada en el relleu de Lleonart del retaule major de Santa Maria de Ripoll. A les fornícules de dalt apareixien les imatges dels sants: Jaume Major i Gil i a les de baix Benet de Núria i Anton abat. El contracte era tan precís que per estalviar indicava que els pedestals de les columnes del mig es farien de pi i la resta de tell i que sols serien de mig relleu les imatges dels sants Domènec, Francesc, Agustí, Pere Màrtir i Margarida, l'única santa del retaule. Apareixia coronat per un calvari amb Crist entre la Verge i Sant Joan de tot relleu, en al·lusió a la guerra amb França.

El contracte preveia que Casamira iniciés el treball el dia de Sant Joan, quan s'obria el santuari i arribaven les ramades, i que li pagarien 750 lliures per la feina. L'escultor ja tenia una notable experiència, i per aquest motiu quan firmà el contracte davant Jaume Martí, rector i notari de Queralbs en la casa de Núria i davant dels testimonis Cosme Coma, rector de Fustanyà, Josep Cerdà, vicari del santuari, i Joan Girola, animer de Queralbs, exigí que havien d'anar a buscar les peces del retaule al seu taller de Ripoll i que quan anés a Núria per assentar-lo, li havien de fer la vida, proporcionar-li un mestre de cases a l'hora de plantar-lo i "proporcionar estances per a ell i al seu ajudant", segurament l'escultor

Fig. 30 - Gravat de la nova Mare de Déu de Núria proposada per Narcís Camós O. P., el primer cronista de Núria, l'any 1659

Fig. 31 - La Mare de Déu de Núria sobre el pedestal obrat per l'escultor d'Olot actiu al Rosselló Joan Pere Casanovas. ACRI

Josep Casas Diumenjo (figura 29), que fou les mans de Casamira en el retaule de Sant Antoni, obrat el 1640, per voler d'Antoni de Real de Perpinyà, arxiver reial de Catalunya, i l'esposa, Maria Jaen, en haver-los concedit la Verge un fill. Casamira firmà una època final de pagament total el 27 de juliol de 1652, deu anys després d'iniciar-lo, davant els personatges abans esmentats (figura 30). El retaule fou daurat de 1656 a 1660 pel pintor daurador Ponç Germà amb la col·laboració del condeixeble i pintor de Ripoll Joan Coll i altres fadrins per un preu de 1.200 lliures. Sigui la construcció, que els daurats foren pagats en gran part en espècies. Destacades són les donacions de la vall de Camprodon per afavorir l'augment de les truites dels rius, i les de Tortellà, Montagut i Argelaguer, que any rere any portaven ofrenes després de tirar creus beneïdes als estanyes de Carançà per prevenir les collites de les pedregades (figura 31).

Gràcies a fonts notabilíssimes sabem que gran part del projecte fou pagat en espècies en nombre de 269 aportacions. Entre d'altres amb 267 quilos de blat, 250 litres d'oli per les llànties, un brau valorat en 30 lliures, una ovella i "una mula negra amb la barda, albarda y demes guarniments" i el llibant del mestre de cases Pau Ferrer, que havia projectat l'església del santuari. També amb 73 peces d'argent que foren foses pels Figarola, argenters d'Olot, per fer-ne argenteria preciosa. Així mateix els romeus donaren entre altres tres corones per a la Verge i 2 per al Jesuset, una llàntia per a l'altar major, dues imatges i dos rams amb florer. Portaren també 25 peces d'or i pedres precioses, entre les quals tres creus amb pedres i un Jesuset amb corona i dues pedres precioses consistents en un diamant i una maragda.

Romeus amb menys possibilitats portaren tres canelobres de bronze i dos de llautó per a l'altar major, una peça de corall i dos retaulons amb escenes de la vida de la Verge. I 146 peces d'ornaments litúrgics, entre els quals destacaven dues cortines per embolcallar la Verge, dues casulles, dos frontals, dos vestits de la Verge i el minyó de "saia groga

[i] llama d'or" i quatre mantells o abrigalls per a la Verge. I per ajudar a treballar més hores, atès que el Santuari es tancava per Sant Miquel, els romeus portaren 11 lliures de cera blanca, groga i roja, 33 ciris i un exvot d'un personatge. Les ofertes superaren amb escreix les 750 lliures predisposades per l'escultor, i a la vegada es recolliren en metàl·lic 520 lliures 2 sous, 5 llegats testamentaris no especificats i "la soldada per conduir la casa de Núria de Queralbs".

Si ens atenim a les professions dels identificats sabem que aportaren ofrenes dinou nobles parents de Dídac de Rocabertí i l'esposa Anna de Sarriera, dotze beneficiats, deu comerciants, set frares, quatre canonges i mestres (figura 32), tres professors universitaris, autoritats, notaris i jutges. Dues foren aportades pels argenters, fargaires, mestres de cases i sastres, i una per una monja, un fadrí, un gitano, un menor,

un pareire, un pastor i un treballador. Dels identificats, 85 procedien de la província de Girona: dotze de Queralbs, nou de Camprodon, set de Ripoll, sis d'Olot i Girona, cinc de Campelles i Ribes de Freser, tres de Puigcerdà, dues d'Argelaguer, Bruguera, Cassà de la Selva, Pardines i Peralada, i una de Batet de la Serra, Beget, Besalú, Cartellà, Castelló d'Empúries, Fustanyà. Galliners, les Planes, Llanars, Llívia, Marlant, Montagut, Parlavà, Planoles, Pontós, Sant Andreu de Bestracà, Sant Feliu de Pallerols, Sant Salvador de Bianya, Santa Pau, Serrat, Toses, Ventolà, Vilamanya i un no millor identificat de l'Empordà. De la Catalunya nord procedien 45 ofrenes de romeus: catorze de Perpinyà, tres de Tec, dues d'Arles-de-Tec, Oleta, Palau de Cerdanya, Prada de Conflent, Prats de Balaguer i dos gavatxos i una d'Arfà, Caraput, Ceret, Elna, Enveitg, Fontpedrosa, Heus, Illa, Llo, Massa, Medes de Conflent, Orbanya de Conflent, Ortaffa, Pi, Pigaverna i Vallmanya. 24 més procedien de la província de Barcelona: tretze de Barcelona, tres de Berga i una d'Artés, Castellar de la Ribera, la Baells, Orís, Oristà, Tona i Vic i sols una de Santa Oliva, de Tarragona.

Per al daurat del retaule diversos romeus feren 300 ofrenes, entre les quals 900 quilos de blat, 120 litres d'oli i un cabàs de lletuga. També 59 peces d'argent, com una coberta per a la font baptismal, obrada pel mestre de cases de Campelles Domènec Marsal, cinc creus, quatre imatges, un calze, un cabàs guarnit de fulles i perles, un candeler, una corona de la Verge i un ornament de perles per al Minyó (figura 33). Els romeus portaren així mateix 40 objectes d'or i pedres precioses, entre les quals tres creus, una imatge de l'Esperit Sant, una gerreta i un diamant. També quatre peces de corall i cinc de cristall, entre les quals un mirall per la sagristia i un sol gran amb raigs. Arribaren també un faristol de fusta tornejada fet pel pintor Ponç Germà, tres canadelles de bronze i un retauló de Sant Francesc.

Fig. 32 - La Moreneta dels Pirineus el 1933. Fotografia anònima

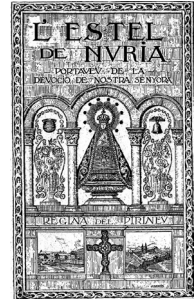

Fig. 33 - Proposta de recol·locació de la Mare de Déu de Núria dintre el projecte de 1935, publicat a *L'estel de Núria*. Arxiu Episcopal i Diocesa d'Urgell

Arribaren també 188 ornaments litúrgics, entre els quals sis mantells o abrigalls de la Verge, tres casulles, dos cortinatges amb flocadura d'argent i un hàbit de caputxí, un frontal i un "pali, casulla de muela de plata amb les armes dels Barutell de Cabrera" (figura 34) i un missal conjuntament a 951 lliures quatre sous i nou diners, i dues monedes d'argent no millor identificades.

Fig. 34 - Armari dels mantells de la Verge de Núria, una bandera d'un poble francès i l'escolania de les almoines. ACRI

Fig. 35 - Capella de Sant Marc de Sant Pere de Ripoll, on es col·locà l'orgue de Francesc Galtaires. ACRI

Dels 75 donants identificats, setze eren nobles, parents de la vídua Anna de Sarriera i rectors, sis canonges i notaris, quatre autoritats i metges i apotecaris, tres argenters, comerciants i fusters, dos frares, gitanos, pintors, sabaters i sastres, i un beneficiat, un familiar del Sant Ofici, un corder, un pastor, un polvorer i un traginer.

D'ells 83 provenien de Girona, dels quals dotze venien de Puigcerdà, Queralbs i Ripoll, cinc de Camprodon, Nevà i Ribes de Freser, quatre de Dorria i Planoles, tres de Batet de la Serra, Girona, Llívia, Olot i la vall del Bac, dos de Campdevàno, Setcases, Toses i Vilallonga de Ter, i un d'All, Blanes, Beia, Bolòs, Bruguera, Campelles, Cassà de la Selva, Constantí, Cruanyes, Darnius, Esponellà, Fustanyà, les Lloses, les Preses, Maià de Montcal, Molló, Pardines, Riu, Rocabruna, Sant Feliu de Guíxols, Sant Joan les Abadesses, Sant Sadurní de Noya, Santa Margarida de Bianya, Santa Pau, Serrat, Tapis, Torroella de Montgrí, Vallfogona del Ripollès, Valors, Ventolà, Vilasacra, i un de l'Empordà.

Cinquanta procedien de la Catalunya nord o sigui cinc de Fontpedrosa, quatre de Perpinyà, tres d'Oleta, Ortaffa, Palalda i Santa Llocaia, dos d'Elna, Er, Formiguera, Marqueixanes, Mosset, Oveja, Planès i Prats de Molló, i un d'Aiguatèbia, Arles-de-Tec, Caraput, Castell, Ceret, Fabrià, Foix, Francurra, Prada de Conflent, Pi, Sauto, Vilafranca de Conflent i de la comarca del Conflent.

25 venien de Barcelona, dels quals tres de la ciutat i un d'Alpens, Canet de Mar, Castellar de N'Hug, Granollers del Vallès, Hospitalet de Llobregat, la Pobla de Lillet, Llerona, Oristà, Sant Hipòlit de Voltregà, Sant Pere de Madrona, Sora i Torelló.

Per primera vegada onze romeus arribaren de Lleida: concretament sis de la ciutat, dos de la Seu d'Urgell i Solsona, i un de Montferrer.

La construcció de l'orgue de Sant Pere de Ripoll i el trasllat des de l'obra de Francesc Galtaires de Centelles a Ripoll (1652-1671)

Atès que l'orgue de Sant Pere de Ripoll, projectat per Anton Costa, estava greument malmès i malgrat l'ocupació francesa de la vila abacial, el 31 de gener de 1650, el cònsol major i escultor Domènec Casamira d'acord amb la comunitat de preveres de Sant Pere de Ripoll decidiren completar l'ornament de l'església construint un nou orgue. S'oferí per fer-lo el mestre de manxes Gabriel Bonpera de Vilafranca de Conflent, que arribà a la vila

Llinda que corona l'accés d'entrada a l'immoble. Fotografia: Miquel Parés i Fàbregas. Març del 2003

Fig. 36 - Llinda que corona l'accés d'entrada a l'escorxador de Ripoll de 1908. Fotografia de Miquel Parés i Fàbregas de 2003

Fig. 37 - Àngel tocant un orgue portàtil d'un capítell del claustre de Santa Maria de Ripoll. Fotografia anònima

en companyia de notables artistes, músics i artífexs de la Catalunya nord.

L'orgue, però, per a la capella de Sant Marc (figura 35) fou escripturat el 7 de maig de 1652 amb el reconegut mestre orguener de Centelles Francesc Galtaires (Centelles,1615-1687), que havia après l'ofici amb el germà Josep (Centelles,1602-1644). Fou escollit per la bellesa i la sonoritat dels orgues projectats a Arenys de Mar (1648), Monistrol de Montserrat (1648-49), al Palau de la Comtessa i Santa Maria del Pi (1649), ambdós a Barcelona. Com que tenia massa encàrrecs es desentengué de seguida de la construcció de la caixa, que s'encarregarà al fuster Francesc Saló. La feu d'àlber blanc, de 15 pams d'amplada per 26 pams d'alçària, i rematada amb una decoració triangular de 5 pams. Estaria tancat amb una persiana decorada "amb un gall sobra una rocha de un riu" (figura 36), segons la traça del mestre Casamira, és a dir amb l'escut de Ripoll, que devia ser com el que decorava la façana de l'escorxador de 1919.

La comunitat de Sant Pere es comprometé a pagar-li 1.200 lliures en quatre terminis i a anar-lo a buscar a Centelles, per abaratir costos, i a fer-los la vida al mestre i als ajudants quan vinguessin a muntar-lo. Li concediren també llum i carbó per treballar i escalfar-se, i l'ajuda d'un manxador.

L'abolició de la moneda de velló, i segons el notari "en retornar a l'obediència a Felip IV", obligaren Galtaires a firmar un segon contracte el 7 de febrer de 1654, que ha passat desapercbut.

L'ocupació francesa de Ripoll i la firma del Tractat dels Pirineus ho ralentinaren tot durant deu anys, en el curs dels quals el nostre orguener contractà orgues en llocs més segurs, com a les esglésies de Santa Maria de Palau Tordera (1654), Sallent (1657-61), Olot, dels sants Pere i Pau de Canet de Mar (1662-71) –que ha estudiat amb encert Sergi Alcalde i Vilà– i acabà l'orgue de Santa Coloma de Centelles, projectat pel seu germà Josep. Començà Galtaires a obrar l'orgue de Ripoll l'any 1664, quan també feia el de Canet de Mar, i l'acabà el 1667 gràcies als diners de l'Obra de Sant Pere i amb les ofrenes en metàl·lic i en espècies de Ripoll i de la comarca. També amb llegats, dels quals coneixem el de dos beneficiats, Joan Font, rector de Sant Sadurní de Sovelles que donà 80 lliures "per adorno de l'orga" mentre que l'econom de la comunitat Josep Puig n'atorgà 30 a canvi de la celebració de dos aniversaris perpetus per a la seva ànima amb orgue (figura 37).

El 14 de setembre de 1664 la comunitat concertà amb el fuster Francesc Saló la construcció de la caixa, que fou daurada i embellida pel pintor Ponç Germà, segons la traça feta per Casamira.

Anaren a cercar l'orgue a Centelles la tardor de 1667 (cfr. apèndix 5) amb un pressupost de 13 lliures 7 sous i 8 diners, una comitiva formada per l'esmentat Josep Puig, el no millor conegut rector de Sant Quintí de Puigrodon amb mula, Sebastià Niubó, domer de Sant Pere amb el seu matxo, el barreter i mecenes Benet Cubinas, cosí del pintor Ponç Germà amb el seu rossí, un fadrí amb la seva mula i diverses cavalcadures llogades a Gabriel Panades, que portaven les caixes per encabir-hi l'orgue, una comitiva, que coneixem des de 1919 gràcies a Josep Maria Maideu.

Els diners s'invertiren en la compra de 1.653 quilos de civada i 120 quilos de faves, tres bales de palla, més tres dinars, dos beures, esmorzars i sopars, pa i vi per a tots, dos refrescos i quatre begudes d'aiguardents, a diferència de la malvasia oferta quan anaren a cercar a Barcelona l'any 1666 al nou abat de Ripoll, fra Gaspar Casamitjana d'Erill. Així mateix llogaren un matxo i un rossí, s'hagueren de ferrar dues mules: la del rector de Sant Quintí i una altra no millor identificada, i pagar l'anada i tornada de les cavalcadures

El viatge fou iniciat a Ripoll, després d'oficiar la missa matinal, esmorzar i donar als animals, portats a la quadra el dia precedent, 30 quilos de civada.

D'allí es dirigiren al molí de Montesquiú, on dinaren, beveren aiguardent i donaren a les bèsties tres quilos de civada. Abeuraren novament els animals a Sant Hipòlit de Voltregà i successivament al mas d'en Bergadà descansaren, prengueren un refresc i donaren als animals tres quilos més de civada, abans de dirigir-se a Tona.

Allí compararen bales de palla i deu quilos de civada, ja que els animals menjaven inclús de nit. La comitiva sopà i prengué aiguardent, sols Josep Puig i el fadrí, potser perquè els altres eren abstemis. En fer-se de dia esmorzaren i el fadrí es tornà prendre aiguardent per entonar-se davant l'esforç que havia de fer. En arribar a Centelles dinaren sols Josep Puig i el fadrí mentre el rector de Sant Quintí descansava i les bestioles reposaven a la palla i menjaven.

L'orguener Francesc Galtaires, ajudat pel segon fill Francesc i els fadrins del taller, carregaren les peces a les caixes, motiu pel qual acabada la feina els oferiren un refresc. Emprerengueren després el camí de retorn vers el coll de Malla, on es refrescaren i el bestiar menjà un quilo de civada i un de faves a manera de vitamines. Feren nit a Sant Hipòlit de Voltregà, on soparen i prengueren aiguardent, ja que la càrrega era molt pesada mentre al bestiar se li proporcionaren bales de palla i deu quilos de civada.

En fer-se de dia esmorzaren i begueren aiguardent i en arribar a Orís-Saderra tornaren a prendre la beguda miraculosa. D'allí es dirigiren vers el molí de Montesquiú, on sols dinaren els ripollesos, no els Galtaires, que segurament es portaven el menjar i les bestioles; per refer-se, menjaren tres quilos de civada i un de faves. Cansats a la Gravalosa s'alimentaren tots amb pa i vi per arribar més ràpidament a Ripoll, a més de ferrar de nou el matxo de Sebastià Niubó, a causa del pes de les peces.

Galtaires i el fill Francesc començaren de seguida a muntar l'orgue (figura 38), que fou llarg i complicat, entre altres coses perquè el

Fig. 38 - Josep Boscà, orguener, i Antoni Campllonch, registres de l'orgue de Santa Maria de Cadaqués. Fotografia de BN

Fig. 39 - L'església de Sant Eudald de Ripoll. ACRI

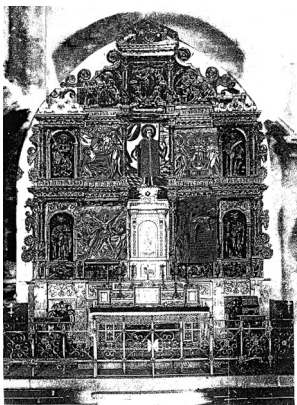

Fig. 40 - Recreació del retaule major de l'església de Sant Eudald de Ripoll, arquitectura de Francesc i Jaume Rubió de Cortinada-Moià i relleus de l'escultor Jordi Lleonart. Ideació de Montserrat Moli Frigola

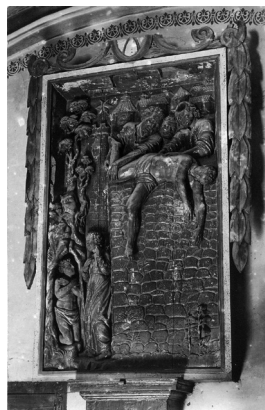

Fig. 41 - Jordi Lleonart, relleu del retaule major de Sant Eudald. Fotografia de l'Arxiu Etnogràfic de Ripoll, actualment a l'ACRI

mestre orguener compaginava la feina amb la factura de quatre instruments. En especial treballava per a Canet de Mar i en la restauració dels orgues d'Olesa de Montserrat (1670) i de les basíliques dels sants Just i Pastor i de Santa Maria del Mar de Barcelona (1672) i l'acabat de l'orgue de Centelles (1663-80), que tardà divuit anys a realitzar-se, un menys que l'orgue de Sant Pere de Ripoll, que fou refinat el 16 de setembre de 1671, tres mesos després del de Canet de Mar.

L'urna reliquiari de Sant Eudald de Ripoll (Ripoll, 1668- 11 de maig de 1671)

El 7 d'octubre de 1668, donada la importància de les processons que es feien a Ripoll, en les quals es portava processionalment la relíquia del sant patró de la vila per demanar la serenitat, la fi de les neus, la pluja, la fi de les plagues de la llagosta i altres calamitats, els paborbes de Sant Eudald (figura 39) presidits pel pintor de Barcelona Agustí Basil, gendre de Ponç Germà i "políticament correcte", en companyia del sastre i passamaner Lluís Tutlló i el canoner Josep Molas conjuntament al batlle i paraire de Ripoll, Eudald Màrtir Perestev i els obrers Jaume Auger, sastre i Miquel Tutllo menor corder, decidiren encarregar el disseny d'una urna reliquiari de mig cos de Sant Eudald (cfr. apèndix 6) per dignificar l'església, les processons esmentades i sobretot per presidir les completes del dia del sant i la Immaculada promoguda per la confraria dels Àngels.

La traça fou encarregada al mediocre escultor, deixeble de Casamira, Miquel Bover Vilanova Major, fill del mestre polvorer Miquel Bover (Ripoll?-1655) i Isabel Vilanova (Olot?-Ripoll, 1645), filla del pintor Jaume Vilanova i germana de l'argenter Llorenç i dels pintors Pere i Joan, actius al Berguedà, al Lluçanès, la Catalunya nord i Girona d'on anaven

i venien. Pujat per la madrastra Maria, que el 1661 oferí 1 lliura i 15 sous pel daurat del retaule major del santuari de Núria, per implorar a la Verge salut pel fillastre malalt, en ser processat per l'incompliment d'un contracte firmat per fer un retaule a Sant Pere de Ripoll Bover "políticament correcte" com Basil, que mai s'implicà en res a diferència del seu sogre i cunyats, que sigui el 1652 conjuntament amb 23 ripollesos més, que arribaren a 230 l'any 1675, promogueren la creació de la Universitat de Ripoll per alliberar-se del jou del poderós abat i que foren condemnats al "silencio perpetuo" per Carles II el 14 d'abril de 1678. Bover únicament copià en forma barroera (figura 40) els relleus del retaule major de Sant Eudald, on si bé l'arquitectura fou feta pels Rubió; qui en féu els relleus fou Jordi Lleonart, dels quals encara en coneixem un, de gran bellesa (figura 41).

El projecte fou executat pels argenters d'Olot Josep Figarola, que formava part d'una família d'argenters activa a Núria i al Ripollès, que substituï els també olotins Gabriel Llobardia i Llorenç Vilanova, en la restauració del tàlem i les llànties de Sant Eudald, en particular de la que comissionada pel sastre Lluís Puig havia de cremar "continuadament davant lo Sant Sepulcre [...] de Sant Pere".

Anticipà Figarola, l'argenter de Barcelona, Bonaventura Fornaguera, que el succeí fontent argent vell l'any 1683 per fer una Verge i dos canelobres per l'abadia de Santa Maria.

L'urna la realitzaren l'esmentat Figarola amb un altre argenter olotí, Josep Beatriu, més conegut per ser el procurador d'Helena Vinyas a Olot, ciutat a la qual Basil volia estendre la influència, davant la mediocritat dels argenters locals: Gaspar Vernis i Antoni Alavall, acusats de mala gestió, malgrat siguin de la corda de Basil. Per al reliquiari la vila abacial aportà 216 lliures i 10 sous, a part del nombrós argent vell proporcionat per Sant Pere per abaratir costos i els llegats fets pel beneficiat de Santa Oliva, Francesc Palliser, i el comerciant Josep Colomer. Però com que no s'arribava al pressupost tancat per Figarola i Beatriu, els obrers de Sant Eudald vengueren als pabordes de la confraria de Sant Eloi "un calaix per a tenir vestiments y altres robes". Es pagà als argenters una quantitat indeterminada de diners i amb un "rossi ab sa albarda y barda", valorat en 6 lliures i 5 sous, com havia ocorregut el 1618 amb el daurat del retaule de Sant Pere del Santuari de Santa Maria de Montgrony, per transportar el reliquiari des d'Olot amb comoditat i sense armats, com ocorregué amb el trasllat de l'urna de Sant Ermengol per la por de la gent de Calaf.

L'urna fou beneïda l'11 de maig de 1670 per l'abat Gaspar Casamitjana d'Erill en companyia de la comunitat de Santa Maria, encapçalada per fra Climent de Solanell i unes 3.000 persones segons la crònica d'El Ripollès de l'11 de maig de 1919, que transcrivía un document del segle XVII.

L'urna tenia el mig bust de Sant Eudald situat damunt una caixeta i una peanya decorada amb acants i quatre campanetes (figures 42 i 43). Dintre del bust daurat amb una làmina d'argent cisellada es guardaven els ossos del sant envoltats per quatre angelets. La caixa estava decorada amb la imatge del sant amb l'espasa del seu martiri al mig. A la banda esquerra dos saions esgarraven els costats del sant en presència del governador d'Aix, Gugliem, que feia la figura de Ponç Pilat asseguda en una trona mentre a la dreta el sant agenollat s'oferia al martiri dels tres claus que els botxins li clavaren al cap i la daga al pit.

Fig. 42 - Part davantera de l'urna reliquiari de Sant Eudald de Ripoll. Fotografia de l'Arxiu Etnogràfic de Ripoll, actualment a l'ACRI

Fig. 43 - Part del darrere de l'urna reliquiari de Sant Eudald de Ripoll. Fotografia de l'Arxiu Etnogràfic de Ripoll, actualment a l'ACRI

Fig. 44 - Processó de 1919 pels carrers de Ripoll portant l'urna reliquiari de Sant Eudald. ACRI

Fig. 45 - Can Parramon de Bruguera. Fototípie Labouche Frères de Toulouse, Collection N.C.L., ACRI

Fig. 46 - Valentí Fargnoli, Campanar nou de l'església i la rectoria de Puigpardines. MAC. Girona

Fig. 47 - Escut dels Solanell. ACRI

A la part posterior figuraven els altres dos episodis: a l'esquerra el desembarcament a Port Vendres del jove Eudald, convertit per l'anacoreta Poncià, moment en el qual una estrella resplendia damunt son cap, com a les obres de Lleonart. A la dreta es representava el més gran miracle, quan retornà a la vida el fill d'un amic pagà de Tolosa que havia caigut en una caldera d'aigua bullent. En cridar el pare a Eudald, aquest li féu la senyal de la creu damunt la caixa: en obrir-la aparegué el nen sa i estalvi amb una poma a cada mà (figura 44).

Retaule de la Mare de Déu del Roser de l'església dels sants Pere i Feliu de Bruguera (Ripoll, 13 de setembre de 1668)

Bruguera finalitzà el cycle dels retaules de la Mare de Déu del Roser a la vall de Ribes (cfr. apèndix 7) l'esmentat Miquel Bover Major, amb estudi al carrer de la Trinitat o dels Valls, al costat de taller de Casamira i tancà el cycle el 1668. Aquell any els pagesos hisendats del Consell de Bruguera: Eudald i Francesc Parramon (figura 45) i Francesc Rius, aconsellats pel carboner Esteve Galuxer i els sabaters Benet Cubinas, cosí de Ponç Germà i Francesc Coma decidiren arrendar per catorze anys, el dret de carbonar a les fagedes de coll de Jou, Gravis i la Faitadella, al donzell de Puigpardines (figura 46), domiciliat a Ripoll Julià de Solanell, d'una família de l'aristocràcia rural (figura 47), propietària de la cosenyoria de la vall de Ribes, de part del delme de Queralsb, dels drets de les aigües del Freser al seu pas per Ribes, del molí i les fargues del Pont de la Corba i Roques Blanques, la darrera de les quals feia anar un batà i un martinet per fabricar claus. Posseïa també el mener d'en Ferreres, orris a Fontalba i cases comercials a Vinçà, Illa, Manresa i Menorca. Era fill

Fig. 48 - Façana de l'església dels sants Pere i Feliu de Bruguera. Fotografia de Joan Perera

Fig. 49 - Miquel Bover Major, escultor, i Ponç Germà, pintor daurador, retaule de la Mare de Déu del Roser. Fotografia de Joan Salvany. BC

Fig. 50 - Capella actual de la Mare de Déu del Roser de l'església dels sants Pere i Feliu de Bruguera. Fotografia de Joan Perera

de Pere de Solanell de Descatllar i Clemència de Foix, que tenien un escut d'armes oval amb "un sol i una creu de Sant Antoni". Era germà de Lucrècia, esposada amb un dot de 6.000 lliures el 1628 amb Bernardí Junyent de Toralles, propietari de Sant Julià de Salter i de l'esmentat fra Climent de Solanell, paborde d'Aja de Santa Maria de Ripoll i nebot d'Antoni de Solanell, prior, doctor en drets i paborde d'Aja, vicari general de Ripoll durant la seu vacant. Julià era devot de la Mare de Déu de Núria, a la qual ofrenà "una sortija d'or" per ser fosa pels Vilanova i fer-ne pans d'or per daurar el retaule major del santuari. Gràcies a l'arrendament del dret de carbonar a Bruguera (figura 48), Francesc Parramon, paborde de la confraria del Roser i propietari del gran casal de Can Parramon –on el 1630 el mestre Casamira hi havia projectat el retaule de Sant Isidre–, contractà el 13 de setembre de 1668 l'obrat del retaule de la Mare de Déu del Roser de l'església dels sants Pere i Feliu de Bruguera per 43 lliures amb l'escultor Miquel Bover Major (figura 49), on la imatge de la Verge obrada per Serraïma estava emmarcada pels sants Joan i Isidre, entre sis columnes, cornises i remats, que daurarà l'any 1671 el pintor Ponç Germà, que ho contracta amb la Universitat de Bruguera, en nom de la qual actua el sabater Francesc Coma, casat amb Teresa Vinyas, cunyada del pintor (figura 50).

Epíleg

Fins aquí les peripècies d'alguns pobles del Pirineu que aconseguiren acomplir els mandats dels bisbes respectius i ornar llurs esglésies amb bells retaules i orgues i reliquiaries.

Apèndix 1

Contracte entre el rector i els pabordes de la confraria de la Mare de Déu del Roser de Queralbs i Domingo Casamira, "imaginair" de la vila de Ripoll, per a la construcció del retaule de la Mare de Déu del Roser de l'església de Sant Jaume de Queralbs (Ribes de Freser, 30 de juny de 1608).

(119r) Die XXX junii MDCVIII in dicta Villa de Rippis.

En nom de Deu nostre senyor i de la Verge Maria mare sua.

Sobre la fabrica del retaule de la Capella de Nostra Senyora del Roser en la iglesia parrochial de Sant Jaume de Caralps son estats fets i fermats entre lo rector senyor Jaume Alger prevere i rector de dita esglesia parrochial i Joan Ribeirois, moliner de Caralps, lo any present pabordes juntament amb altres de la confraria de Nostra Senyora del Roser en la dita capella fundada de una part i entre mestre Domingo Casamira, Imaginaire de la vila de Ripoll de part altre, los capitols debaix escrits.

Primerament és estat pactat i concordat entre dites parts que lo dit mestre Domingo Casamira sie tingut i obligat en fer lo retaule de la manera i conforme la trassa ja donada en la qual dit senyor rector se firma de sa ma, amb la alsada, ço es a saber, de desaset palms i mitg i amb la amplària de tretze palms i mig sense las fruiteras i amb quatre figuras en el pedrestal que sian de mig relleu.

Item es estat pactat i concordat que dit mestre Casamira sie tingut i obligat en tenir fet dit retaule i posat a son punt (119v) amb tot compliment, conforme la trassa, dessi al segon diumenge de maig primer vinent (1609), posat i assentat en la capella i en lo lloc ahont se ha de assentar a sos arriscos i perills de dit mestre Casamira.

Item es estat concordat que dits senyors pabordes li hagen de donar per lo preu de dit retaule seixanta lliures moneda barcelonesa i un quintar de formatges, lo qual preu li hagen de donar i pagar en lo modo i forma seguënt, ço és a saber, dessi al die de Sant Jaume de juliol primer vinent, vint lliures i lo quintar dels formatges, les quals i los formatges lo i hagen de donar posat dins la vila de Caralps, i les restants 40 lliures a compliment de paga de les 60 lliures li hagen de donar lo dia tindra acabat lo retaule i posat a son punt com te obligacio, posades axi mateix a la vila de Caralps.

Item es estat pactat i concordat que dits senyors pabordes sien tinguts i obligats de portar dit retaule de la vila de Ripoll a la vila de Caralps a llurs gastos i despesas i asso sempre que per dit mestre Casamira ne seran requerits. Entenen empero que vaja a arriscos i perills de dit mestre Casamira i que tots los perills que poden concorre en lo cami sien i coren per dit mestre Casamira

i no per dits senyors pabordes per ninguna via ni manera.

(12r) Item es estat pactat i concordat entre dites parts que en tot cas que dit mestre Domingo Casamira no tingues acabat lo retaule i posat a son punt conforme i de la manera esta tractat i estan concertats i en la jornada té promès de tenirlo fet i acabat, que pugan dits senyors pabordes en tals casos i quiscun de aquells donarlo a fer dit retaule a altra persona a sos gastos i despesas de dit Casamira y asso sense necessitat de protestació ni denunciacio alguna, las quals cosas en tals casos i quiscun de aquells ara per les hores se li denuncian i protestan. Finalment, volen les dites parts que de la present concordia se fassan fer y moltes actes tantes quantes per quiscuna de les parts ne seran demanat.

Et ideo nos dictae partes laudantes etc.

Et presens.

Testes sunt honorabiles Franciscus Bernic et Joannes Ponter mercatoris ambo ville de Rippis.

Al marge del foli 119v:

Die 22 julii 1608 Dominicus Casamira firmat apocha de praetio presentatus Retabulus cancella me factam et obligationem uam et inter quos.

Arxiu Comarcal de la Cerdanya, Arxiu de Protocols de Ribes de Freser, (d'ara endavant ACC, APRI) Jaume de Pastors, Manual (1608), f. 119r-120r. Inèdit gràcies a la generositat d'Enric Moliné.

Apèndix 2

Àpoca del contracte entre Joan Guitart i els obrers de l'església de Sant Pere de Montgrony i el pintor oloti Jaume Vilanova(*) per a la pintura i daurat de l'altar de Sant Pere del santuari de Santa Maria de Montgrony (Ripoll, 10 de setembre de 1618).

(173r) Die lune X mensis septembris anno a nativitate Domini MDCXVIII.

Ego Jacobus Vilanova, pictor sive pintor ville Oloti diocesis Gerunden in solutium ideatis falsionem cuiusdam mulae et duorum assinorum per me a vobis infrascripto Clemente Casanova empti praetio sexaginta librarum assigno et consigno vobis dicto Clementi Casanova licet absenti notario sexaginta libras monetae barzelonesae quas michi daturi sunt Joannes (173v) Guitart et ceteri operarii ecclesiae parrochialis sancti Petri de Mogrony diocesis Vicen interibus solucio nibusque per lo pintat de un altar [de Sant Pere].

Has itaque vivet melius cedens iuramus quibus iuribus possitis petere et apocas facere et exequationes instare et reclamare, exponere ducens et presentans.

Ego enim promitto facere, habere et teneri de firma et legali evicione et contratibusque que per piis et proprio obligo vobis omnia et singula bona mea mobilia promettens habere ratum.

Et ut praedicta iuro hac igitur.

Testes sunt Joannes Petrus Capdevila brasserius villae Rivipulli et Gabriel Llobardia argentifaber dictae villae Oloti quae fuerunt intimate.

ACC, Arxiu de Protocols de Ripoll (d'ara endavant APR), Francesc Duran, Manual de 1618, f.173r-v. Inèdit.

(*) Obrat per l'escultor Domènec Casamira.

Apèndix 3

Promesa del mestre Tomàs Cambó per pagar el daurat del retaule de la Mare de Déu del Roser de Sant Pere de Ripoll (Ripoll, 11 de juny de 1628) (*)

(66) Die XI mensis Junii anno Xto , M^o Thomas Cambo pmet al Re. Sig. Armengol Xiroi M^o Roquer pnt, Domingo Casamira pnt y Miquel Vinyas absent que dins tres anys fara pintar lo Retaulo de N^a Sora del Roser.

Dom^o Galceran pe. y [Jaume] Vilanova Manosser ciudadà de Vic.

Arxiu Comarcal del Ripollès (d'ara endavant ACRI), Arxiu de Protocols de Ripoll (d'ara endavant APR), Onofre Pont Major, Esborrany de 1628, K 7, f. 66. Inèdit.

(*) Obrat per l'escultor Domènec Casamira.

Contracte entre Tomàs Cambó i el pintor Francesc Valls per daurar i pintar el retaule de la Mare de Déu del Roser de Sant Pere de Ripoll (Ripoll, 12 octubre de 1634).

(286) Dicto die (Die XII mensis octobris anno presente MDCXXXIII).

De i sobre lo donar a dorar i pintar lo Retaula de Nostra Senyora del Roser en la parroquial iglesia de sant Pere de Ripoll per i entre mestre (287) Joan Guanter mercader de la present vila de una part i mestre Francisco Valls pintor habitant en la vila de part altre son estats fets i firmats los pactes següents conforme estan continguts en un paper firmat de ma de mestre Pere Fexas pintor de la present vila i son los que seguien al: Memorial de la manera que es te de ser treballat lo retaula donat a mi Pere Feixas pintor per mestre Tomas Cambó per a pintar i daurar: (*)

Primerament en lo que toca al daurar se han de daurar tots los arls rellevats ço es en las deu columnes i cornises i lo demes que haura rellevat.

Item que tots los fondos i reversos i canals de las columnas han de esser de color ço es encarnats de blau i blanc, vert i altres colors segons lo lloc requerira lo color lo art de la pintura.

Item que la figura de Nostra Senyora sobre del or ha de ser esgrafiada de la color que l'art requerira.

Item que los serafins que estan en las columnas i si ni ha amb altra part en lo retaule se han de encarnar conforme la Nostra Senyora i lo Jesuset seran encarnats.

Item que en los quinse taulons se han de pintar los quinse misteris del Roser com es us i costum i en lo taulo mes alt del mig se te de pintar Nostra Senyora quant dona la correja a sant Tomas apostol acompanyada de serafins i lo retrat de Tomas Cambo.

(288) Item que se ha de pintar la biga que posaran de baix de dit retaule de la color de jaspe brunyit.

Item que se han de pintar de jaspe brunyit los dos sotabancs que estan en cada part del altar que sustenta dit retaule.

Item que se ha de pintar lo seu senyal a la una part del retaule i a la altre si te de pintar las armas que estan sobre a la pedra de la tomba de mestre Guanter.

Item se ha de donar blau en la volta i boveda de la capella que arriba fins a un capitell de pedra que hi ha i a la vora del blau se te de fer un friso del color que més convinga i tinga la amplaria que sera menester.

Pere Fexas pintor.

Item lo dit mestre Francisco Valls pintor promet a dit mestre Guanter que lo dit retaule del modo i manera esta dit pintada dins sis mesos partint del dia present en avant comptadors.

Item lo dit mestre Joan Guanter promet donar al dit Francisco Valls per lo preu de pintar dit retaule cinquanta vuit lliures moneda barcelonesa, les quals li promet donar i pagar en esta forma: es a saber trenta lliuras de present, quatorse lliuras acabat de pintar lo retaule i las restants quatorse lliuras li promet donar i pagar del dit dia que sera (289) acabat de pintar dit retaule a sis mesos immediatament següents.

Et ideo nos dictae partes laudantes, approbantes, rattificantes et confirmantes omnia et singula supradicta que ut ad utramque partem nostrum obtinet. Et ut de predictis vobis dicto Joannis Guanter cautionem sit dono vobis in fideiussorem Joannem Vinyals serrallerius presentem qui iuramento.

Testes sunt honorabilis Michael Taurinya chirographus et Michael Mirapeix sutor Rivipulli.

Item alio instrumento: Ego dictus Franciscus Valls (290) firmo apocham vobis dicto Ioannis Guanter dedistis triginta libris habitis avere presentis numerando realiter et de facto in notario et testius infrascriptorum presentia per manu Petri Tintoret et Francisci Ginesta operariorum ecclesiae parochialis Sancti Petri Rivipulli que depositae erant ad dictus effectus in armario communi dictae parochialis ecclesiae sancti Petri.

Ideo renutiando.

Testes sunt prime dicti.

ACC, APR, Onofre Pont Major, Manual de 1634, f. 286r-290r. Inèdit.

Àpoca de Francesc Valls (Ripoll, 11 de setembre de 1635).

Die XI mensis setembris anno presente MDCXXXV.

Ego Franciscus Valls pigtor villae Rivipulli diocesi Vicen gratis confiteor et in veritate recognosco vobis magnifico Joanni Guanter mercatori dictae villae Rivipulli presenti quod numerando realiter et de facto dedistis et solvistis michi quinquaginta octo libras monetae barcelonesae et sunt per lo pintar de un retaule de Nostra Senyora del Roser, la qual feu fer mestre Tomàs Cambo quondam en la iglésia parroquial de Sant Pere de la present vila per ut ad illud exigendum obnoxium ex cum quodam instrumento in possesso notario infrascripto recepto die duodecima mensis octobris anni 1634.

Et ideo renuntiando presentem vobis facio apocha de soluto in testimonium praemissorum.

Actum (buit).

Testes sunt Antonius Brusi sutor et Antonius Bosom brasserius ville Rivipulli.

ACRI, APR, Onofre Pont Major, Manual de 1635-1636, Sig 779, f. 350. Inèdit.

(*) Invent de Pere Fexas pintor de Sallent, actiu a Vic (Ripoll, 25 d'agost de 1632)
(155) Die 25 augusti 1632.

Mestre Pere Fexas pintor de la present vila fa procura a Lluís Sala, son oncle absent per a descarrega, rebre [...] i governar i administrar sos bens i altrement li dona potestat (156) i facultat de executar son invent conforme te continuat en un paper quens ha lliurat, fet i firmat de sa ma propia a 25 agost 1632

Testes Benet Fabrer sastre i Antoni Tutllo fuster.

ACRI, APR, Onofre Pont Major, Esborrany de 1632, K 10, ff. 155-156. Inèdit.

Apèndix 4

Presentalles ofertes per pagar el retaule major del santuari de la Mare de Déu de Núria, obrat per l'escultor Domènec Casamira (1638-48)

Presentalles en espècies:

240 quilos de blat,

20 litres d'oli per a la llàntia,

1 brau valorat en 30 lliures,

1 ovella,

1 "mula negra desdentada amb la barda y albarda y demès guarniments" i

1 llibant.

Presentalles d'argent :

4 agnus,

1 anell,

4 cadenetes [una amb les tres Maries],

3 cames,

2 campanetes,

2 caps no millor identificats,

1 cinell,

1 cinto,

1 collera per l'encenser,

3 corones per la Verge,

2 corones pel Jesuset,

1 creu,

1 fava de Sant Jaume,

2 imatges [d'un capellà i d'una cara no especificada],

1 llàntia per a l'altar major,

40 medalles per ser foses pels Figarola argenters d'Olot,

2 rams amb floreres,

1 rosari i

3 ulls.

Presentalles d'or i pedres precioses:

12 anells [dos amb nombroses pedres precioses],

4 arracades amb pedres precioses violades, verdes i perles,

1 cadena,

1 cinell,

3 creus d'or [amb pedres blanques, morades i de cristall blanc],

1 dragonet,

1 gosset,

1 Jesuset daurat amb corona d'argent i

1 rosari de grans d'or i aigüamarines blaves.

Presentalles de pedres precioses:

1 diamant i

1 maragda o turquesa.

Presentalles de bronze:

2 canelobres i

1 olla amb cobertores i lleves.

Presentalles de llautó:

2 canelobres de llautó per l'Altar Major.

Presentalles de corall:

1 rosari amb senyaladors de cristall.

Presentalles de retaulons:

Retauló de Maria i

Retauló de la Verge.

Presentalles de roba, ornaments litúrgics i vestits per la Verge i el minyó:

1 bovassal,

8 camises [una amb puntes],

2 casulles [de tafetà blanc amb passamà d'or i de domasquillo blanc],

2 cobrecalzes,

4 corporals,

2 cortines carmesines amb flocadura d'argent,

1 faldellí,

14 faldilles [blaves, blanques, verdes, vermelles i lleonades],

2 frontals,
 3 gambuix,
 1 gorguera,
 25 llençols,
 4 mantells o abrigalls [blau, verd i vermell amb fils d'argent, blanc de tafetà matisat de flors i ocells de la Concepció i de coloret],
 1 "matalàs y flassada, mes tota la roba que te a la casa de Núria de Queralbs",
 2 mortalles,
 7 passamans,
 2 purificadors,
 1 sudari,
 1 tocat,
 1 "toquilla",
 2 tovalles [unes amb puntes],
 1 tovallola de la Creu,
 4 tovalloles,
 2 vestits per la Verge i el minyó [de saia groga i mànigues llargues i de llama d'or amb puntes al dors],
 6 peces de tela,
 19 metres de tela,
 1,40 metres de forquassat blanc i
 1 peça de tafetà.
 Presentalles de cera:
 800 grams i 18 ciris de cera blanca,
 1,2 quilos i 2 ciris de cera groga,
 13 ciris de cera roja,
 1 ciri de 2,4 quilos i
 1 personatge de cera, no millor identificat.
 Presentalles monetàries:
 520 lliures i 2 sous,
 5 llegats testamentaris i
 1 soldada "per conduir la casa de Núria de Queralbs".

Presentalles ofertes per pagar el daurat del retaule major del santuari de la Mare de Déu de Núria obrat pel pintor Ponç Germà, amb l'ajuda del pintor Joan Coll (1648-61)

Presentalles en espècies:
 900 quilos de blat,
 120 litres d'oli i
 1 cabàs de lletuga.
 Presentalles d'argent:
 11 agnus, un d'ells gran
 6 anells,
 1 brandonet,
 1 cabàs guarnit de fulletes i perles,
 3 cadenetes,
 1 calze,
 1 campaneta amb cadeneta,
 1 candeler,

4 cintos,
 1 clauer,
 2 colleres per l'encenser,
 1 cor,
 1 corisson,
 1 corona per la Verge,
 5 creus, [una amb cadeneta]
 1 dent,
 1 ganduja,
 4 imatges [2 personatges grans i 2 de petits],
 1 medalla,
 1 olla i 1 campaneta,
 1 peça amb perles pel Nen,
 1 planxa per la font baptismal,
 1 rajadet,
 1 rosari amb senyaladors de cristall,
 1 ulls i
 5 peces d'argent diverses i no millor especificades.
 Presentalles d'or i pedres precioses:
 31 anells [16 amb pedres precioses],
 1 cavallet,
 1 cinell,
 3 creus amb pedres,
 1 gandalla,
 1 gerreta,
 1 rosari de 15 desenes i
 1 imatge de l'Esperit Sant amb pedres precioses,
 Presentalles de pedres precioses:
 1 diamant.
 Presentalles de corall:
 2 branques amb cap d'argent,
 1 rosari amb fils d'argent i
 1 saltiri amb grans de corall i "alcimia".
 Presentalles de cristall:
 2 gargantilles,
 1 mirall per la Sagristia,
 1 rosari i
 1 sol gran amb raigs.
 Presentalles de fusta tornejada:
 1 faristol tornejat.
 Presentalles de bronze:
 2 paraules i
 1 canadelles.
 Presentalles de retaulons:
 1 retauló de Sant Josep.
 Presentalles de roba, ornaments litúrgics i vestits per la Verge i el minyó:
 1 alba,
 1 amit,
 1 bossa de corporals,
 1 bovassal,
 27 camises,

5 camisetes de criatura,
 3 casulles [de domàs blanc, domasquillo blanc i encarnat i vermelleta brodada amb flors d'argent],
 1 cinell d'or,
 1 cinta de tafetà,
 1 cordellats vermells,
 2 corissos,
 5 corporals,
 2 cortines carmesines amb flocadura d'argent,
 1 cos alt,
 1 cos baix,
 2 cossets,
 4 faldellins,
 18 faldilles,
 1 frontal,
 2 gambuix,
 2 gipons de xamellot,
 1 guarnició,
 1 hàbit de caputxí,
 60 llençols,
 4 lligades de criatura,
 1 lligues vermelles,
 6 mantells o abrigalls [blanc, blau amb passamà d'or, morat amb trenes d'argent, de domasquillo verdós i de tafetà verd i vermell brodat amb flors d'argent],
 6 mortalles,
 1 "pali, casulla de "muela" de plata amb les armes dels Barutell de Cabrera",
 1 puntes i 1 tovallés,
 1 saia negra,
 1 saió blanc,
 3 sudaris,
 1 tocat,
 3 toquilles,
 7 tovalloles,
 7 Tovallolletes d'aiguamans,
 2 Tovallons,
 Tela d'or,
 Glassa amb fusells d'or,
 8 metres de seda i filadís,
 Seda negra,
 70 centímetres de tafetà encarnat,
 1, 6 metres de tafetà "norangat",
 1 peça de xamellot blanc.
 4 metres de tela i
 1 drap de burell.
 Presentalles litúrgiques:
 1 missal.
 Presentalles en diners:
 951 lliures 4 sous i 9 diners i
 2 peces d'argent, no millor identificades.
 Fonts: Arxiu Episcopal i Diocesa d'Urgell, Llibre de

Presentalles de Núria (1598-1734). Completat amb el buidat dels manuals notariais de Ripoll, Ribes de Freser, Pardines, Fustanyà, Puigcerdà, Bruguera, Sant Joan les Abadesses, Olot, Besalú, Alpens, Girona i Barcelona, els llibres sacramentals i els instruments jurídics dels arxius parroquials esmentats. Inèdits.

Apèndix 5

Trasllat de l'orgue de Sant Pere de Ripoll obrat per l'orguener de Centelles Francesc Galtaires a la capella de Sant Marc (1652-1671)

Comte del que tinch rebut per mans del reverent Josep Puig per anar a serquar lo orgue (Ripoll, 1667).

Primo tinch rebut de dit senyor 6 lliures :

Lo que tinch pagat y gastat és lo següent :

Primo per ferrar la mula del senyor rector de Sant Quintí ha Pere Parer 2 sous (1),

Item per anar y tornar las cavalcaduras 2 sous (2),

Item per lo port de las posts de las Caxas [obrades per Francesc Saló, fuster] 2 sous,

Item per 30 quilos de sivada so és la anit que las amenanar y quant vingueren ha casa Gabriel Panadès 8 sous,

Item per lo asmorsar quan agui dita missa ell y io 5 sous,
 Item al molí de Montesquiu (3) per dinar tres quilos de sivada per las cavalcaduras 4 sous.

Item per nosaltres 8 sous,

Item ha sant Ipòlit (4) per beura 2 sous,

Item al mas d'en Bergadà per 180 quilos de sivada 4 sous,

Item per nosaltres 4 sous.

Item ha Tona per 600 quilos de sivada ha 2 sous 4 per masura 13 sous 4 diners,

Item per la palla 3 sous,

Item per sopar per nosaltres 9 sous,

Item per aguardent per lo fadrí y io al vespre 8 diners,

Item per aguardent per lo fadrí al matí 4 diners,

Item ha Santellas per lo dinar del fadrí hi yo 20 sous,

Item per palla per las cavalcaduras 2 sous,

Item quant aqui carregat per refresch dels qui nos ajudaven y nosaltres 2 sous,

Item ha Coll de Malla per 60 quilos de sivada y 60 quilos de faves 2 sous 6 diners,

Item per nosaltres, lo organista y son fill per refresch 3 sous,

Item ha Sant Ipòlit per 600 quilos de sivada ha 2 sous 4 diners, 23 sous 4 diners,

Item per la palla 3 sous,

Item per sopar nosaltres 9 sous,

Item aguardent nosaltres y lorganista 2 sous 6 diners,

Item per lo asmorsar 3 sous.

Item ha Orís per beure lo organista y nosaltres 2 sous.

Item al Molí de Montesquiu per 180 quilos de sivada y 60 quilos de faves 5 sous,

Item per dinar nosaltres 9 sous,
Item per pa y vi per la Gravalosa 3 sous,
Item per farrar lo matxo de'n [Sebastià] Niubó [domer de Sant Eudald] 2 sous,
Item per lo lloguer del rosí de Banet Cubinas (5) 12 sous.
Total 7 lliures 7 sous 8 diners.

ACRI, Arxiu de sant Pere, volum 6 i Notes de Tomàs Raguer. Publicat per Josep Maideu Auguet, Notes d'arxiu. Trasllet d'un orgue, "Catalana", 44 (1919) p. 117 i per Montserrat Moli Frígola, Festes, música i orgues a Sant Pere de Ripoll. L'orgue d'Anton Costa i Francesc Galtaires (1587-1671), en X Trobades Culturals Pirinenques. La festa al Pirineu (Ripoll 2013), Andorra, Societat Andorrana de Ciències, 2014, 159-178. Ara he traduït a quilos i litres totes les mesures del segle XVII.

1 – Cfr. Josep Maideu Auguet, Notes d'arxiu. Despeses d'una anada a Barcelona [per recollir l'abat Fra Gaspar Casamitjana d'Erill l'any 1666], "Scriptorium", 58 (1914) "Item a Barcelona per farrar lo rossi que anava lo Doctor [Jaume Julius] y posar claus a la mula 3 sous".

2 - Maideu, Despeses, op.cit."Item se te de pagar lo lloguer de las cavaladuras sis dies 2 lliures 8 sous moneda de plata".

3 - Maideu, Despeses, op.cit. Ibídem : "Item la dinada a Montesquiú 1 lliura 4 sous.

4 - Maideu, Despeses, op.cit. Ibídem "Item refrech per los fadrins en St. Ipòlit 1 sou 6 diners".

5 - Barreter i mecenes de la Pobra de Lillet, cosí del pintor Ponç Germà.

Apèndix 6

L'urna reliquiari de Sant Eudald (*)

Deute de Josep Figarola i Josep Beatriu argenters d'Olot als pabordes de Sant Eudald de Ripoll () per dues dobles o creuets d'or i un rossi, per "acabar de fabricar la caixa que ha de fer i obrar per lo gloriós màrtir sant Eudald patró de la present vila de Ripoll"**

(Ripoll, 7 d'octubre de 1669)

(338) Die 7 octobris 1669.

Lo honorable Josep Figarola, argenter de la vila d'Olot vui habitant en la present vila de Ripoll confessa a deurer al honorable Josep Beatriu tambe

argenter de dita vila de Olot present la suma de 8 dobles de or que son per lo preu de un rossi amb sa albarda y budalita venut i axis promet pagar acabada la caixa de sant Eudald se medi caucio amb especial obligació de dit rossi fuit large ut in debitori i jurament.

Testes Llorenç Ferrer notariu (339) i mestre Miquel Bover esculptor.

Item fes apoca de dit rossi rebut a sas voluntats.
Testi presentí.

Item per pagar i satisfer al dit Josep Beatriu ditas 8 dobles li asigna consemblants pagadoras per los pabordes de Sant Eudald de la present vila i del preu de la caixa fa per sant Eudald i per la ultima paga que sera acabada dita caixa lo qual consigna i promet estar de evictio amb obligació de sos bens i junt.

Testes predicti.

A l'esquerra: Die XI setembris 1671 fuit cancellata de voluntati Iacobi (466v) Capdevila

ACRI, APR, O. Pont, Esborrany de 1669, K 35, f. 338-339, Caixa 1411. Inèdit.

(416r) Die VII mensis octobris anni predicti MDCLXVIII.

Debitorium factum et firmatum per honorabilis Josephum Figarola

auri (416v) et argenti fabrum oriundum ville Oloti diocesi Gerunden modo in presenti villa Rivipullí diocesi Vicensi conmorantem honorabilis Joseph Beatriu etiam auri et argenti fabro dicte ville Oloti absentem de octo dupplis auri sive dobles o creuets effectives de bon or i de bon pes.

Et sunt ratione pretii et pro pretio cuiusdam equis sive rossi cum suis bast, albarda i brida per dictum honorabilis Josephum Figarola a dicto honorabilis Josepho Beatriu empti, habit et recepti pro tali quali est.

Et ideo renuntiando promitto dictas octo dupplas sive creuets auri dare et solvere dicto Josepho Beatriu aut cui acabara de fabricar la caixa que ha de fer i obrar per lo glorios martir sant Eudald, patro de la present vila de Ripoll sine dilatione fiat de vestro ad vestrum ut in proximo cum speciali obligatione dicti rossi usque ad [...] Testes sunt discretus Laurentius Ferrer notarius et Michael Bover esculptor ambo Rivipullí.

Item alio instrumento dictus honorabilis Josephus Figarola firma apocham dicto honorabilis Josepho Beatriu (417r) de dicto equite sive rossi habit et recepti realiter et de facto omnimode voluntate sue.

Ei ideo renuntiando.

Testes sunt proxime dicti.

Dicto die.

Ego Josephus Figarola auri et argenti faber oriundus ville Oloti diocesi Gerunden pro solvendo et satisfaciendo vobis infrascripto honorabilis Josephus Beatriu auri et argenti fabro dictae ville Oloti octo dupplas auri sive creuets effectives de bon or i bon pes per me vobis debiti causis et rationibus in quodam debitori instrumento per vobis apud notarium infrascriptum die presenti et infrascripto facto et firmo contentis.

Ideo gratis assigno et consigno vobis iam dicto honorabilis Josepho Beatriu licet absentem consimiles octo dupplas sive creuets auri solvent per administradores

sive prepositos Confratrie divi Eudaldi (***) presentis ville Rivipulli ex et de illa ultima solutione quae veniet ad terminum per acabada de fabri(417v)car la caixa de plata que de present estic fent pera trasladar los ossos del dit glorios martir Sant Eudald per ut de predictis constat cum quodam publico instrumento recepto apud discreto Francisco Illa notarium dicte et presentis ville Rivipulli die et anno in illo contenti.

Itas itaque cum melius preterea cedo vobis omnia iura que libris iuribus possitis a dictis administratoribus sive prepositis dicte confratrie divi Eudaldi una solutione dictas octo dupplas petere, exigere et de receptis apocha et apochas, albarana facere et firmare, retroclamare, exponere et exequatione instare.

Ego enim facio et constituo duens et intimans in super convenio et bona fide promitto predicta facere, habere et teneri semper et in omni casu de firma et legali predictorum evictione. Et pro his comprehendis obligo vobis omnia et singula bona mea mobilia renuntians omni iuri. Ei ut predictum iure.

Hec igitur. Actum.

Testes sunt discretus Laurentius Ferrer notarius et honorabilis Michael Bover escultor ambo Rivipulli. ACC, APR, Onofre Pont fill, Manual de 1669, ff. 416r-417v. Inèdit.

Al'esquerra de foli 416r: Die XI setembris 1671 fuit cancellatus per Jacobi Capdevila procuratoris conscient dictum principalem auc satisfactis presentibus honorabilium Gaspere Llaguna pharmacopula et Michael Puig lanae paratore Rivipulli.

(*) Projecte de l'escultor Miquel Bover Major, fill del canoner i polvorer Miquel Bover amb estudi al carrer dels Valls, autor dels retaules de la Mare de Déu del Roser de les esglésies dels Sants Pere i Feliu de Bruguera i de Sant Feliu de Llobregat (1668) i políticament correcte. El trasllat fou realitzat l'11 de maig de 1670.

(**) Presidits pel pintor daurador Agustí Basil políticament correcte conjuntament a Lluís Tulló passamaner i Josep Molas canoner, pabordes, Eudald Màrtir Peresteve paraire i batlle de Ripoll, Jaume Auger sastre i Miquel Tutlló menor corder, Obrers de Sant Eudald, tots políticament incorrectes.

Apèndix 7

Retaule de la Mare de Déu del Roser de l'església dels sants Pere i Feliu de Bruguera (Ripoll, 24 d'agost i 13 de setembre de 1668)

Arrendament del dret de carbonar al coll de Jou, Gravis i la Faitadella (Ripoll, 24 d'agost de 1668).

(315v) dicto die (dia 24 d'agost de 1668).

Eudalt Perramon, consul, Francesc Perramon y Antoni

Rius, pagesos de la parroquia de Bruguera i del Consell de la dita parroquia i terme de Bruguera de grat per ells en dit nom i llurs successors per temps de catorze anys, los quals comensaran a correr del die present en havant venen en dit nom al il-lustre senyor Julià de Solanell [de Foix, donzell de Puigpardines] en la present vila de Ripoll domiciliat present i als seus tot lo dret de carbonar i fer carbo en lo bosc que ells en dit nom tenen i posseheixen en lo terme i parroquia de Bruguera anomenat Coll de Jou (316r), Gravis i la Fatarella [sic Faitadella] conforme llargament esta designat i confrontat amb altre acte de venda rebut en poder de mestre Jacinto Badia prevere i rector de Bruguera i qualsevols actes de venda de dites cosas fins lo die present fets, la qualsevol venda extrahent amb cessio i mandato de tots drets i actions per lo preu per tot lo temps son quaranta sinc lliuras de moneda de plata a rao de 20 sous plata quiscuna lliura pagadoras amb dos pagas, ço es vint i sinc lliuras lo die de nadal proper vinent i las restants 20 lliuras lo die de sant Miquel del mes de setembre proper vinent a un any i així renuntiant prometan (317r) en dit nom estar de evictio amb obligacio dels bens i drets de dit terme, mobles i lo dit senyor Solanell accepta la dita venda y promet pagar lo breu com dalt esta dit amb totes obligacions i junt.

Testes Benet Cubines sabater (*) et Esteve Galuxer carboner (**) tots de la dita villa de Ripoll.

ACRI, APR, Onofre Pont menor, Esborryn de 1668, K. 34, f. 315v-317r. Inèdit.

(*) Firmen el manifest de 1675 per demanar la creació de la Universitat de Ripoll onze sabaters: Joan Major i Joan Menor Angelats, Josep Benet, Eudald Casas, Eudald Coch, Francesc Coma, Eudald Cubí, Jacint Jordana, Sebastià Molinou, Sebastià Tutlló i Guillem Vila.

(**) Firmen el manifest de 1675 per demanar la creació de la Universitat de Ripoll tres carboners Ferriol i Jaume Prat i Miquel Vilalta.

(377v) Dicto die (XXVIII mensis augusti anni predicti MDCLXVIII).

Nos Eudaldus Perramon aglae presenti et currenti anno consul termini et parroquie sancti Petri et Phelius de Bruguera, vallis de Rippis diocesis (378) Urgelen, Franciscus Perramon et Anthonius Rius ambo aglae dicte parroquiae dicto presenti et currenti anno de Consilio iurato eorumde termini et parroquiae de Bruguera dictis respective nominibus gratis et ex nostra certa scientia per nos et nostros et per tempus quatordecim annos, qui currere incipient a die presenti in antea computarum benedimus iure titulo et excusa huiusmodi venditionis dictis respective nominibus, concedimus vobis illustrissimi domino Juliano de Solanell domicello

nunc in presenti ville Ripivulli domiciliato presenti et iuris totum ius carboneli sive dret de carbonar en lo bosc ques de dit terme y part sito en lo mateix terme y parroquia de Bruguera anomenat lo dit bosc Coll de Jou, Gravis y la Fatarella [sic Faitadella] conforme esta llargament designat y confrontat amb altre acte de venda de dit dret de carbonar en dit bosc amb acte rebut en poder del present Jacinto Badia, quondam prevere (378) i rector de dita parroquia de Bruguera die i any en aquell contengut i en altrás qualsevols actes de venda així de dit dret de carbonar en dit bosc fins lo die present fins als quals tots se ne feren i volan en dits noms així mateix sense preiudici de ditas afrontacions i confrontions lo present a tots aquells i qualsevols de ells preferesca de pertinent et expectant et tenentur.

Hanc autem venditione sicut melius extra hique lauden preterea cedo quo vobis omnia iura quibus iuribus nos enim vero huiusmodi venditionis per totum dictu tempo et quadraginta quinque libre monete argenti ad ratione viginti solidorum argenti pro quolibet libera solvere cum duabus solutionibus videlicet viginti quinque libre diesen festo natale Domini et restantes viginti librae ad complementum dicti vinenti (portii) die seu festo Santi Michaelis mesis septembris anno millesimi sexcentissimi noni.

Et ideo re(379)nuntiando donamus dictis respective nominibus. In super promittimus dictis respective nominibus facere, habere et teneri semper et in onori casu de firma et legali predictos evictione et pro his comprehendis obligamus dictarum respective nominibus vobis et unis omnibus et singula bona et iure Universitatis et singularium dicti termini et parroquie de Bruguera mobilia, renuntians dictas respective nominibus omni iure.

Ad hoc ego Julianus de Solanell acquisitor predictus his presentis laudamus huiusmodi que venditione acceptens gratis conveno et in bona fide promito vobis dictis respective nominibus quod dicta quadraginta quinque libre dicte monete argenti que sunt pretius huiusmodi venditionis dabo et solvo vobis dictis respective nominibus et vis aut cui modo et forma que supra sive dilatione cum salario procuratoris pro die in dicta villa Ripivulli quinque solidos et ex eandem decem solidorum barcelonesae (379v) ubique ultra quos promito restituens missiones super quibus credatur.

Preterea promito super predictis non firmare ius sub pena quinquaginta solidorum barcelonesi de qua tertia curie que teoria quoties qua et nichil omnes et pro his complendis obligo nobis omnia et singula bona mea mobilia renuntians legi sive iure dicendi delatio iurandi et ali dicenti pena.

Renuntians ecclesia privilegia militavit nec non foro

meo proprio et summito et suppono me et bona me aforo honor Vicari seu Bailuli Barcelona vel alterius cum facultate variandi et omni ali et est sciendum fiat cum spura terti in libris testius curias dictorum honor vicari seu bailuli Barcelone vel alterius cuius suis curie privilegiate pro qua mobilia verum omnia et singula bona mea memoria absens a dictis curius requis exhisto qua de causa dicta tertis spuram firmare neque.

Ideo gratis consti(380)rtuo et ordino procuratoris meos certos i o quo domines notarius et scribas ac nuntios iuratos dictarum curiarum et cuius libet earum qui nunc sunt et pro tempore fuerint licet absentes quos nomine et quem libet ipsos in solidum ad dicta tertis scripturam firmandum omnia et singula bona mea mobilia obligando iuxta ipsius tertis spure privilegia et riparare ac curiarum pefatatum stilum promitens habere valle et ut predicta iuramus ambo dictis respective nominibus nec igitur actum.

Testes Benedictus Cubines sutor et Stephanus Galuter [sic Galuxer] carbonerius ambo Ripivull.

ACC, APR, Onofre Pont menor, Manual de 1668, f. 377v-380r. Inèdit.

Contracte del retaule de la Mare de Déu del Roser de l'església de Sant Pere i Sant Feliu de Bruguera

(Ripoll, 13 de setembre de 1668)

(356) d. d. (13 de setembre de 1668).

De i sobre la fabrica del Rataula fahedora de Nostra Senyora del Roser per la iglesia parroquial de sant Pere i sant Feliu de Bruguera, vall de Ribes, bisbat de Urgell per i entre lo honorable Miquel Bover escultor (*) de la present vila de Ripoll (357r) de una part i Francesc Perramon, pages de dita parroquia de Bruguera lo present i corrent any paborde de la confraria de Nostra Senyora del Roser de dita iglesia de Bruguera de part altra per i entre los quals son estats fets, firmats, pactats i jurats los pactes devall escrits següents.

E primerament es pactat i concordat entre ditas parts que lo dit honorable Miquel Bover promet fer lo dit Rataula [be i decentment] de Nostra Senyora del Roser, ço es que haja de tenir tretza palms de alzada i deu de amplaria, amb tres pasteras, en dos de les quals ha (358r) de fer dos figures, la una de sant Joan i la altre de sant Isidro a la altra que ha de ser la del mig i puga estar be i decentment una figura de Nostra Senyora del Roser que hi ha en dita Iglesia [obra per l'escultor de Perpinyà Bernardí Serraïma l'any 1604].

Item haja de ser dit Rataula amb sis columnas, sas cornisas i rematos lo qual rataula haja de estar bé i decentment segons la trassa que per ditas cosas li tenie donada.

Item es pactat entre ditas parts que lo dit Rataula

promet dit mestre Miquel Bover donar acabat i posat de assi lo mes de juliol proxim vinent inclusive [1669].

Item es pactat entre ditas (359r) parts que lo dit Francesc Perramon promet donar i pagar al dit honorable Miquel Bover per rao de dita fabrica de dit Rataula quaranta tres lliuras moneda barcelonesa, ço es quinze lliuras de present i las restants a compliment de dita quantitat de assi per tot lo die o festa de sant Miquel de setembre proxim vinent sens dilacio.

Et ideo.

Testes Francesc Coma (**), sabater et Llorenç Ferrer, escrivent.

Item lo dit mestre Miquel Bover feu apocha de ditas 15 lliuras rebudas en presencia del notari i testimonis. Testimonis precedents.

ACRI, APR, Onofre Pont, Esborry de 1668, K. 34, ff. 356-359. Inèdit.

(*) D'una familia políticament incorrecta ja que Josep Bover paraire de llanes i Josep Bover encebador firmen ja el 1652 el manifest per crear la Universitat de Ripoll i ho tornen a fer conjuntament a Eudald Bover, canoner el 1675.

(**) Francesc Coma és germà de Cosme, rector de Fustanyà i de Joan aplegador de Montserrat i cosí de Bernat, que el 1651 atorga 8 rals, i Josep, que el 1661 ofrenà un "anell de or amb pedra vermella" per ajudar a daurar el retaule major del Santuari de Núria. El germà Joan conjuntament amb l'esposa Teresa Vinyas firmaren una època de 5 lliures 10 sous a compliment de 20 a l'encebador Miquel Vinyas [cunyat del pintor Ponç Germà] que els comprà l'horta de l'Almoina del monestir de Ripoll el 2 de desembre de 1671 i firmà amb 230 ripollesos més el Manifest de 1675 per crear la Universitat de Ripoll (ACRI, APR, Onofre Pont menor, Manual de 1671, f. 467). Inèdit.

(415) Dicto die [Die XIII mensis septembris anni predicti MDCLXVIII].

De y sobre lo fer i fabricar un Rataula de Nostra Senyora del Roser per la iglesia parroquial de Sant Pere y Sant Feliu de Bruguera, vall de Ribes, bisbat de Urgell, ahont i ha confraria fundada sots la mateixa invocacio de Nostra Senyora del Roser per i entre lo honorable Miquel Bover escultor de la present vila de Ripoll bisbat de Vic de una part i Francesc Perramon, pages de la parroquia de dita parroquial iglesia de Sant Pere i Sant Feliu de Bruguera, lo present i corrent any paborde i administrador de dita confraria de Nostra Senyora del Roser en dita iglesia de Bruguera instituhida i fundada de part altra per i entre las quals (415v) parts i en i sobre la dita fabrica de dit Rataule de Nostra senyora del Roser es estat pactat,

transigit i concordat en lo modo y amb los pactes devall escrits i següents:

E primerament es estat pactat i entre ditas parts, transigit i concordat que lo dit honorable Miquel Bover escultor conve i en bona fe promet al dit Francesc Perramon que fara i fabricara lo dit Rataula de Nostra Senyora del Roser per la dita confraria sota la mateixa invocacio de Nostra Senyora del Roser en dita iglesia principal de Bruguera, instituhida i fundada la qual promet donar acabat be i decentment fet i posat de assi, plantat lo die ultim del mes de juliol primer vinent (1669) inclusive lo qual Rataula haja de tenir tretze palms de alsada i deu palms de amplaria amb tres pasteres, en las dos de les quals ha de fer dos santos de bulto, ço es lo un Sant Joan i l'altre de Sant Isidre y a la altra pastera que ha de ser la del mig puga estar be i decentment una figura que dita confraria te ja de Nostra Senyora del Roser i lo demes del Rataule haja (416) de ser amb sis columnnas, sas cornisas i rematos segons la trassa que per ditas cosas li tenen donada.

Item es pactat entre ditas parts que lo dit Francesc Perramon en dit nom conve i en bona fe promet amb tenor del present capitol que per rao i preu de dita fabrica donara i pagara al dit honorable Miquel Bover realment i amb tot efecte la suma i quantitat de quaranta tres lliuras moneda barcelonesa pagadoras en esta forma: ço es quinze lliures de present en comptants i las restants vint i vuyt lliuras a compliment de dita quantitat promes donar i pagar de assi per tot lo die o festa de sant Miquel de setembre primer vinent (1669).

Et ideo nos dictae ambae partes laudantes. (416v) Testes sunt Franciscus Coma sutor et Laurentius Ferrer escriptor ambo Rivipulli.

Item alia instrumento dictus honorabile Michael Bover firmo apocham dicto Francisco Perramon de dictis quindecim libris barcelonesis que sunt in diminutione dictarum quadraginta trium librarum habitum et receptis numerando realiter et de facto in notario et testium infrascripti.

Et ideo renutiando.

Testes sunt proxime dicti.

ACC, APR, Onofre Pont menor, Manual de 1668, f. 415-416. Inèdit.

(*) El meu agraïment a David Codony, Antoni Llagostera, Josep Maria Llorens, Jordi Mascarella, Benigne Marquès, Valentí Masmija, Enric Moliné, Jaume Nieto, Joan Perera i Lluís Surinyach.

Fonts i Bibliografia

Hem revisat novament els manuals notariais de Puigcerdà, Ripoll, Ribes de Freser, Sant Joan les Abadesses, Alps, Besalú, Olot, Girona i Barcelona i essencialment el Llibre de Presentalles de Núria (1598-1745), de l'Arxiu Episcopal i Diocesà d'Urgell. També del Museu de Vic: Manuscrit 8421, Vida de Sant Eudald, altres assumptes, festes de 1670 i translació de relíquies, de l' Arxiu Comarcal de la Cerdanya, Arxiu de Protocols de Ripoll, Francesc Duran, Manual de 1618, f. 173r-v, Onofre Pont Major, Manual de 1634, f. 268r-290, Onofre Pont menor, Manual de 1665, sf, Manual de 1668, f. 377v-380, 415-416, Manual de 1669, f. 416r-417v, Arxiu de Protocols de Ribes de Freser, Jaume de Pastors, Manual de 1608, f. 119r-120r, de l'Arxiu Comarcal de Ripoll, Arxiu de Protocols de Ripoll, Onofre Pont Major, Esborrany de 1628, K 7, f. 24, 42-43, 60, 66, 87-88, 97 i 109, Esborrany de 1632, K 10, f. 155-156, Manual de 1635-36, f.30, Esborrany de 1642, K 40, f. 11, 41, 159, 408-409, Onofre Pont Menor, Esborrany de 1668, K 34, f. 315v, 317r, 356-359, Notularum de 1668, sf., Esborrany de 1669, K 35, f.338-339, Esborrany de 1671, K 37, sf., Manual de 1671, f. 11, 40-42, 159, 408-409, 467, Notulae, B7, 242, Caixa 743, Manual de 1679, f. 202r-203v, Manual de 1680, f. 458v, Caixa 4411, Arxiu de Sant Pere, vol.6 i Notes de Tomàs Raguer, de l' Arxiu de Protocols de Sant Joan les Abadesses, Joan Pau Isalguer, Manual de 1625, f. 27. I entre les fonts escrites N. Camós, Jardín de María, Barcelona 1659, V. Serra Boldú, Llibre d'or del Rosari de Catalunya, Barcelona, 1888, Antoni Oriols, "L'urna de les relíquies", El Ripollès, 104 (11 de maig de 1919) p. 2-4, Justí Bac Romà, "Els orris i la Muntanya", *Petraia*, 9 (26 octubre de 1930) p. 8, Ferran de Segarra, *Sigilografia catalana*, 2-3, Barcelona 1928-33. Hem atauillat C. Martinell, *Arquitectura i escultura barroques a Catalunya*, 2-3, Barcelona, 1958-63, M. Durliat, "La sculpture: Jean Pierre Giralte à Trouillas", *Reflets du Roussillon*, 52 (1965) 24, A. Cazes, Arles, Prades 1979, E. Cortade, *Retables barroques du Roussillon*, Perpinyà 1973, J.R. Triadó, *L'època del barroc als segles XVII-XVIII*, Barcelona 1984, C. Sala, *L'art religiós a la comarca de la Garrotxa*, Olot, 1987, J. Mascarella, *El mon al Ripollès*, Ripoll 1997, J. Galobart, "Els escultors moianesos Francesc i Jaume Rubió i el retaule major de Santa Maria de Cervera", *Modilianum*, 37 (2007) 5-11, E. Moliné, *La confraria del Roser de Queralbs i la capella del carrer Pla (1608-1854)*, Queralbs 1999, J. Lugand, *Peintres i doradors en Roussillon au XVII et XVIIIè siècle*, Perpinyà 2006, *Ibidem*, Guerra, *La pintura barroca a Catalunya durant els segles XVII i XVIII*, Perpinyà 2006, C. Capdevila, "Les confraries del Roser com a constructors de retaules en els segles XVI, XVII i XVIII", *DDVV, L'època del barroc: els Bonifaç*, Barcelona 2007, 299-311, *Ibidem*, "Les confraries del Roser en el Pirineu i Prepirineu gironí en època moderna", *Ibix. Anals del CECRI*, 5 (2008) 197-219, J. Nieto, "Fargues a la Vall de Ribes, s. XV-XVII", *Anals del CECRI (2007-08)* 115-128, J. Bosch, Agustí Pujol, Barcelona 2009, *DDVV*, El monestir de Sant Joan de les Abadesses, Ripoll 2012, M. Jonghman, *Retables de l'église de Notre-Dame-des-Anges de Colliure*, s.l, 2015, A. Lagostera, *Les fotos de la reconstrucció del segle XIX. Tres sèries de fotografies del Monestir de Santa Maria Ripoll Girona 2015, DDVV, "L'art de l'època moderna a Andorra, segles XVI-XVIII"*, Andorra 2017, *DDVV*, *Els Rubió de Manresa descendents dels Rubió de Moia*, Manresa 2017. *Ampliem M. Moli Rubió, "El pintor ripollès Ponç Germà (1607-1679), "políticament incorrecte"*, *Butlletí del CECRI (2007-2008)*, 51-81, *Ibidem*, "Didac de Rocabertí i de Pau i el retaule de la Mare de Déu de Núria sense fronteres. Domènec Casamira i Ponç Germà entre les dues Catalunyaes", *Ibix. Anals del CECRI*, 6 (2008-2009), 365-423, *Ibidem*, "Olot, Ripoll i Perpinyà i les relacions artístiques al segle XVII", *EL Cartipàs*, 31 (març 2009), 8, *Ibidem*, "Domènec Casamira, escultor transfronterer", *Observar les fronteres, veure el món*, 2, Barcelona 2011, 323-337, *Ibidem*, "Ripoll i la Seu d'Urgell abans de Vic", *VII Trobades Culturals Pirinenques. El Pirineu 1000 anys després: visions de futur*, Andorra, SAC, 2011, 37-56, *Ibidem*, "La "frontera de Casamira"", *IX Trobades Culturals Pirinenques. La frontera al Pirineu*, Andorra, SAC, 2013, 27, *Ibidem* "Festes de música i orgues a Sant Pere de Ripoll. L'orgue d'Anton Costa i Francesc Galtaires (1587-1671)", *X Trobades Culturals Pirinenques. El patrimoni festiu del Pirineu (Ripoll 2013, Andorra, Societat Andorrana de Ciències*, 2014, 159-178. *Ibidem*, "El gironí Ignasi de Cruïlles de Sarriera, canonge, cabiscol i sacrista major d'Urgell (1683-1731): La Capella de la Mare de Déu de Montserrat i el Sagrari Llevadís", 19, *Urgellia (2015-2018)*, 493-560, *Ibidem*, "L'argenteria olotina al Berguedà. Llorenç Vilanova i la creu processional d'argent de l'església de Santa Maria de Borredà l' any 1622", *L' Erol*, 127, (2016) 44-50, *Ibidem*, "El romiatge i la contribució dels berguedans en la construcció de la segona església i el retaule Major del Santuari de la Mare de Déu de Nuria (1644-1661)", *L'Erol*, 133, (2017) 44-48, *Ibidem*, "El cerimonial, la devoció i la festa de la Mare de Déu del Roser al Pirineu al segle XVII", *X Col·loqui d'Estudis Transpirinenques (Queralbs 2017) (En premsa)* S. Alcalde Vilà, "Què en sabem dels orgues de Canet. Un intent de recopilació de dades sobre els orgues i organistes de Canet. 1ª part", *El Sot de l'Aubò. Quadern d'Història Local. Centre d'Estudis Canetencs*, 62 (desembre 2017) 3-9.